

2. A Bánság avagy Temesköz, németesen Bánát

„A bánsági nagy róna olyan világos, mint egy szoba, amelyről nyárára leszedték a függönyöket. Ez (...) valami különös, józan, minden zugot átjáró ezüstös ragyogás. A rónaság a verseci hegláncnál ér véget. A hegyek, amelyeket a bokájuktól a fejük búbjáig szőlők borítanak, színfalként zárják el a láthatárt”

Herczeg Ferenc

Manapság Bánságnak (vagy németesen Bánátnak) a Maros, Tisza, Duna és az erdélyi hegyek által közrefogott vidéket nevezzük, ami Trianonig Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyék területe volt. Ennek a honfoglalás óta magyarul lakott területnek a középkor óta Temesköz a magyar neve, és az Árpádok korától a törökkorig sűrűn lakott táj volt. A 15. századtól a Temesköz egyre inkább ki volt téve a török támadásainak, így a temesi főispán (avagy temesi gróf) – mint például Hunyadi János vagy Kinizsi Pál is – a déli határvidék katonai parancsnokságára is megbízást kapott. A Temesköz magyar lakossága a 15–18. század háborúiban, különösen Temesvár 1552-es eleste után szinte teljes egészében elpusztult. A terület Bácskához képest később, csak az 1718-ban megkötött pozsareváci békével szabadult fel a török uralom alól, ám a visszafoglalás után a bécsi kormányzat nem csatolta Magyarországhoz, hanem 11 körzetre osztva Temesi Bánság néven külön kormányozta. A Temesköz 1778-ban került vissza közigazgatásilag Magyarországhoz, s ekkor Krassó, Temes és Torontál vármegyék szerveződtek meg a területén, ám a Pancsova, Fehértemplom, valamint Karánsebes központtal szervezett német, szerb és román határőrvidékek továbbra is katonai közigazgatás alatt maradtak.

A vármegyerendszer megszervezésével összhangban a 18. század végén a temesközi kincstári földeket 1781 és 1782 között négy, Bécsben és Temesváron rendezett árverés alkalmával bocsátották áruba. Az itteni puszták új tulajdonosai zömmel örmény származású kereskedők voltak, akik e vásárlásaik révén nemesi címet is kaptak. Ekkor jutott például a Nákó család birtokába Nákófalva, a Szerviczkyekébe Törökkanizsa, a Damaszkínokéba Istvánvölgy, a Kiss család birtokába (a család híres tagja volt a későbbi aradi vértanú, Kiss Ernő)

Magyarittabé, Bégaszentgyörgy, Elemér és Aradác, a Lázár család (Lázár Vilmos aradi vértanú családja) birtokába Écska, Bégafő és Jankahíd, a Sissányiakéba Törökbecse, valamint a Karácsonyi család birtokába Beodra és Topolya.

Bár a 18. század végéig elsősorban német telepesek bevándorlását tették lehetővé a bécsi kormányzatszervek, a szerbek és románok beköltözése is jelentős volt, míg az innen mindaddig kitiltott magyar lakosság visszatelepedése csak a 18. század végén indulhatott meg. A Temesköz a magyarok közül főként Szeged környéki katolikus és tiszántúli református bevándorlókat vonzott, de érkeztek palócok (Ürményházára) és bukovinai székelyek (Székelykevére, Hertelendyfalvára, Sándoregyházára) is, akiknek új hazára találása csak a 19. század végén fejeződött be. A dualizmus kori Magyarországon a Temesközben volt a legnagyobb társadalmi, nemzeti, vallási és kulturális tarkaság, Torontál vármegye például az ország nyelvileg legsokszínűbb megyéje volt. Nem volt ritka, hogy egyazon településen belül számos nemzetiség élt együtt, mint például – a fentiekén kívül – szlovákok, bolgárok, sőt még akár lengyelek vagy franciák is.

A Bánság első kormányzója Florimund Mercy, aki 1725-ig vezette a tartományt, tömegével hívott a területre franciákat. A 18. században már 50-60 ezres közössége élt itt a galloknak. A franciák azonban az idők során elnémetesedtek, elmagyarosodtak, sőt voltak, akik haza is költöztek. A francia eredetre utalnak a bánáti Szomon, Martin, Ádám családnevek. A francia kultúra utolsó nyomai az 1930-as években tűntek el.

Aki a bánági földbirtokosok 20. századi sorsára kíváncsi, annak jó szívvel ajánljuk Gion Nándor *Zongora a fehér kastélyból* című regényét, melyben a *Torontál nővérek* alakjában állított nekik emléket.

A trianoni békediktátummal a Temesköz részben Szerbiához, részben Romániához került, az egykor a területén fekvő vármegyékből csak néhány falu maradt Magyarországon. Bácskával ellentétben 1941–44 között ez a terület nem került vissza Magyarországhoz, hanem mint német protektorátus katonai igazgatás alatt állt. A magyarok soraiban a jugoszláv partizánok által 1944–45-ben véghezvitt vérengzés errefelé mérsékeltebb volt, mint Bácskában, a németeknek azonban innen is menniük kellett, vagy még szomorúbb sors várt rájuk.

A vidék legújabb kori történetéről, különösen az apró, magyarlakta falvakéről így vall Bogdán József törökkanizsai plébános: „Az iskolákat – amelyek egyúttal imaházként szolgáltak – az ötvenes évektől, mondván, hogy kevés a gyerek, lebontották. Ma már csak 4-5 gyerek él egy faluban. A pap csak búcsúkor és temetések alkalmával jelenik meg. Rábé, Magyarmajdány, Kanizsamonostor tiszta magyar falvak. Feketetón fele-fele arányban élnek magyarok és szerbek. A század elején Szerbkeresztúron is még ezer magyar élt, mára harminc család maradt. Se iskola, se templom, magyar nyelven nem hangzik föl a liturgia. Kisgyálán és Firigyházán hasonló a helyzet. Oroszlámoson három, Egyházaskéren két elsős diák van. Kihalófélben lévő falvak ezek, amelyek előbb-utóbb eltűnnek a föld színéről, mint ahogyan már tűntek el települések. Terján falunak már csak a temetője lelhető föl.”

Azért vannak biztató jelek és eredmények is ezen a vidéken: a megszűni délen, Pancsován Trianon óta először az ezredfordulón újra adtak ki magyar nyelvű könyvet; a Nagybecskerek melletti Felsőmuzslyán megnyílt szórványkollégium hozzájárul a magyar nyelvű középiskolai oktatás bővüléséhez a térségben, Módoson pedig 2009-ben új református imaházat alakítottak ki.

Az alábbiakban a magyar kulturális vonatkozással rendelkező településeket és emlékeket járjuk végig.

2.1. Gyálától Nagyikindáig, majd Törökbecséig (Novi Bečej)

A Bánsággal való ismerkedést a Gyálától Nagyikindáig, majd Törökbecséig tartó területtel kezdjük. A Bánságba (Temesközbe) beléphetünk a Tiszasziget–Gyála határátkelőhelyen, de vigyázzunk, mert a határátkelőhely nyitva tartása korlátozott!

Gyála, hivatalos neve: Đala

Lélekszám:

1910-ben: 2283 szerb/ 468 magyar/ 17 német

2002-ben: 804 szerb/ 99 magyar

A település története, látnivalói: Az írásban először 1411-ben említett középkori magyar falu a 16. században elpusztult, majd a 17.

században szerbekkel települt be. A török uralom alóli felszabadulás (1716–18) után kincstári birtok lett, és kisebb számban magyarok is beköltöztek. Főterén barokk stílusú **görögkeleti templom** található.

A helyiek büszkék a falu szép diófáira, melyekből több van, mint lakosokból, mégpedig szám szerint 1050 darab.

Gyalán született **Kassai (Kossitzky) Vidor** (1840–1928). A 19. századi magyar színjátszás legnagyobb komikusa 1861-ben csapott fel színésznek, és számos vidéki városban szerepelt. Fénykorában feleségével, Jászai Marival együtt Kolozsvár és a budapesti Népszínház ünnepelte. Aggkorát Vácott töltötte, ahol mellszobra is van.

Gyála után áthaladunk Szerb- avagy Ókeresztúron, majd beérkezünk Törökkanizsára.

Törökkanizsa, **hivatalos neve: Novi Kneževac**

Lélekszám:

1910-ben: 3168 magyar/ 1664 szerb/ 62 német

2002-ben: 4369 szerb/ 2657 magyar/ 131 jugoszláv

Mottó: „*Hej, halászok, halászok, merre mèn a hajótok?
Törökkanizsa felé viszi a víz lefelé.*”

A település története: Törökkanizsa a nevét valószínűleg a 9. században kapta, a területet uraló bolgár hercegről (knez). Anonymus szerint a Dél-Alföld elfoglalására induló Kadocsa itt kelt át a Tiszán. 1002–1003-ban a falu Csanád vezér hatalma alá tartozott. A város a 12–14. században fontos kereskedelmi központ volt. Korán megszerezte a vásártartás jogát, majd – sókereskedelmi központ lévén – ide került a sókamurai hivatal is. 1329. február 14-én engedélyt kapott hetipiac megtartására, és a városi rangot is elnyerte. Önállóságát 1401-ben elveszítette, földesura a Csáky család lett. A török uralom a Temesközben két évtizeddel hosszabb ideig tartott, mint a túlsóparti Bácskában, ezért kapta a Kiskanizsának is nevezett város a *Törökkanizsa* nevet. A 18. században németek, majd magyarok települtek be, aztán pedig zsidók, akik fontos szerepet játszottak a település kereskedelmének felvirágoztatásában. 1777-ben épült fel az első iskola. 1781-ben a kamarai birtokok árverezésén a törökkanizsai

uradalmat a cincár (görög) származású, kereskedéssel foglalkozó Szerviczkyek vásárolták meg, akiktől 1854-ben az olasz származású Tallián család örökölte meg. A 18. század végén Törökkanizsa járási székhely lett. 1832-ben mezővárosi rangot kapott szerdai hetipiác és évi 3 vásár tartásának jogával. 1830-ban és 1872-ben árvíz öntötte el. Magyarkanizsa és Törökkanizsa között 1885-ben épült az első pontonhid, amelyet Szeged városától közösen vásároltak meg. A város 1956-ban községi központ lett. Ugyanebben az évben kezdte meg működését a városban a gimnázium és az ipari középiskola. A folyót átszelő új hidat 1975-ben adták át a forgalomnak.

A 19. és a 20. század során a Tallián család határozta meg a város életét. Elsőként **Tallián Béla** (1851–1921), politikus, országgyűlési képviselő, a parlament alelnöke, majd 1903-tól 1905-ig földművelésügyi miniszter. Birtokán korszerű gazdálkodást honosított meg, Torontál vármegyében ő alkalmazott elsőként modern öntözőrendszert. Az 1879-es szegedi árvíz alkalmával élete kockáztatása árán mentette az embereket. Az első világháború után a Szeged melletti Kiszomborba menekült, ott is halt meg.

Öccse, **Tallián Emil** (1859–1911) hivatali tekintetben nem lépett túl szülővárosán, itt azonban maradandót alkotott. Ő emeltette a vasútállomást, a városházát és a város központjában a botanikus kertet, az ő ideje alatt lett Törökkanizsa „poros faluból parkos várossá”. Szegényházat, kórházat létesített, artézi kutat fúratott. Civilben pedig híres vadász, sőt világutazó volt: a 20. század első évtizedében Ceylon, a Közel-kelet, Palesztina, Szíria, Egyiptom, Abesszínia, Brazília, Brit Kelet-Afrika, Uganda, Kongó, India, Dél-Amerika vadászparadicsomait, valamint a Ferenc József-földet látogatta meg. Trófea- és etnográfiai gyűjteményének nagy része ma a Szabadkai Múzeumban található. 1911-ben halt meg, s a Tallián-család kriptájában nyugszik a helyi katolikus temetőben.

A korabeli lőjegyzék tanúsága szerint Tallián Emil Brit-Kelet-Afrikában folytatott vadászata során 1905–06-ban az alábbi állatokat lőtte: 1 orosz-lánt, 2 orrszarvút, 1 vízi-lovat, 4 Eland antilopot, 2 passzánt, 2 gnut, 6 zebrát, 6 vízi antilopot, 1 kudut, 26 Cook-antilopot, 14 impalát, 17 Grant antilopot, 1 redbuckot, 3 steenbuckot, 18 Thomson-gazellát, 5 Dick-dick-gazellát, 9 varacskos vaddisznót, 1 hiénát, 3 krokodilust, 1 pythont, 2 strucckakast, 2 túzokot, 7 marabut és 4 saskeselyűt.

A város lakói **Tallián Emilnek emlékművet** állíttattak 1914-ben. A szobor eleinte a kis promenád nevű helyi parkban állt, majd az első világháború után megcsonkították, és évtizedekig a Tallián-majorban hanyódott. Hányatott sorsa után 2002-ben avatták fel újra. A szobrot Száva Halugin szobrászművész úgy újította fel, hogy meghagyta csonkaságában: Dianát, a vadászat istennőjét ugyanis nem restaurálta a művész, ezzel mondva ki a század emberének szóló üzenetét.

Látnivalók: A városban **több kastély** is található. A ma **községházaként** használt épületet 1856-ban Feilitsch Fedor saját kúriájának építette, később Tallián Béláé lett, aki itt helyezte el értékes könyvtárát.

A historizmus jegyében épült fel 1910-ben a **Maldeghem-kastély** a Maldeghem grófok nyári rezidenciájának. Ez később Tallián Emilé lett, aki itt helyezte el híres trófea- és néprajzi gyűjteményét. Ma az épületben a városi könyvtár kapott helyet.

A legnagyobb törökkanizsai kastélyt Szerviczky Márk építtette 1793-ban. Az egyemeletes, klasszicista stílusú kúria a legrégebbi bányászati úrilakok egyike (ma a községi bíróság épülete), házasság révén Schulpe György tulajdonába került, ezért ma **Schulpe-kastélyként** is ismerik.

A **katolikus templom** 1837-ben Szerviczky György támogatásával Nepomuki Szent János tiszteletére épült, mai alakját 1859-ben nyerte. Szent György vértanút ábrázoló **oltárképét Székely Bertalan festette**, s a templom főoltára fölött látható. A mellékoltárokat **Than Mór** festményei díszítik: Szűz Mária szüleit: Szent Annát és Szent Joachimot ábrázolják. A templombúcsú napja április 24., Szent György vértanú napja.

A Tisza mellett húzódó töltésen (aszfaltozott, 5 km hosszú) **siklóernyős csörlőpálya** található, amely azonban csak gyakorlottabbaknak ajánlható.

Törökkanizsán született **Romhányi Ibi** (1939–2002), a délvidéki magyar színjátszás csillaga. 2004 októberében a Nikola Tesla utca 24. alatti szülőháza emléktáblát és domborművet helyeztek el.

Híres a törökkanizsai **fűszerpaprika** (az Aleva gyár terméke) és a kézzel csomózott **szőnyegek** (Banacanka). Itt található továbbá **Waltz Oszkár** európai híró **bélyeg- és éremgyűjteménye**.

A **Tiszagyöngye Művelődési Egyesület** a Tolsztoj utca 3. szám alatt működik. Tel.: +381-230-82-117

Vendéglátás, szálláshelyek: „Lovac” panzió Törökkanizsa központi parkjában, közvetlenül a Tisza folyó partján. Cím: Dusán cár u. 7. Tel.: +381-230-82-735. A panziónak 280 fős teraszos étterme is van.

Törökkanizsáról kelet felé indulva deríthetjük fel a szerbiai Temesköz legészakibb csücskét, a magyar–szerb–román hármashatár falvait. Az első település Oroszlámos (Banatsko Arandelovo), melynek története szorosan egybefonódik a mai Magyararmajdány történetével – a történelem logikája alapján most mégis elsőként Magyararmajdányt ismertetjük.

Magyarmajdány, hivatalos neve: Majdan

Lélekszám:

1910-ben: 747 magyar/ 6 szerb

2002-ben: 251 magyar/ 16 szerb

A település története és látnivalói: A mai Magyararmajdány területén, valószínűsíthetően a katolikus temető helyén állt a középkorban **Oroszlámos monostora és vára**. Ez a terület, a Tisza–Maros köze volt a későbbi Csanád vármegye névadójának, a Csanád-nemzetségnek a központja és temetkezési helye. A 11. századból származó ún. nagyobb Szent Gellért-legendában olvassuk, hogy a Maros-vidéki törzs feje, Ajtony fellázadt Szent István király ellen, és megadóztatta a királyi sószállítmányt.

Az Ajtony ellen induló seregnek Csanád volt a vezére. Törökkanizsa mellett kelt át a Tiszán, de nem bírta Ajtony túleréjével.

Egy éjjel azonban Csanád álmot látott: oroszlán képkében Szent György jelent meg neki, és azonnali támadásra sarkallta. Csanád felkelt, s az éj leple alatt megtámadta, és a nagyőrszi csatában le is győzte Ajtonyt, majd diadala jeléül kivágta a nyelvét. A táborba érve azonban már Gyulát ünnepelték győztesként, aki bizonyságul elhozta Ajtony levágott fejét. Csanád erre megmutatta a királynak, hogy a fejből hiányzik a nyelv, amelyet ő hozott magával.

Jutalmul győzelméért Csanád a tartomány ispánságát kapta Szent Istvántól. Azon a helyen, ahol az oroszlános álmot látta, kolostort építtetett, és elnevezte Oroszlán monostorának, amely a Csanád nemzetség

temetkezőhelye lett. (Ez a temető ma Anka-halom néven régészeti lelőhely.) A csata előtti látomás keresztény legendából ered, míg a sárkány nyelvének kivágása az eurázsiai folklór gyakori motívuma, külföldi és hazai népmesékben egyaránt előfordul. A falu nevének viszont nincs köze az álomhoz, a település valószínűleg középkori templomának kapuját őrző kőoroszlánokról kapta nevét.

A legenda arról is tudósít, hogy Csanád vezér a marosvári bazilita apátság 10 szerzetesét áttelepítette az általa Oroszlámoson alapított Szent György monostorba. A monostort Szent Gellért szentelte fel, aki ezt követően Marosvár központtal megszervezte a csanádi egyházmegyét, s annak első püspöke lett. Az oroszlámosi monostorban a tatárjárásig bazilita (tehát görög rítusú) szerzetesi élet folyt, s csak azt követően vette át a bencés rend. Oroszlámos kolostora 1280-ig állt fenn, amikor is a lázadó kunok elpusztították. 1351-ben épült fel Oroszlámos kőfalakkal megerősített kastélya, melynek nyomai a falu temetőjében most is megvannak.

A virágzó csanádi püspökségnek a mohácsi vész (1526) vetett véget, a csatában az akkori püspök, Csaholy Ferenc is életét vesztette. A település 1550-ben ellenállás nélkül török kézre került, majd kétszer is gazdát cserélt. A falu neve a törökkortól Majdány. A török nyelvben a *majdán* szó jelentése 'piac, vásár', míg szláv nyelvekben 'bánya'. A török alatt városként emlegették, ám a kor végére elnéptelenedett. Két évszázadnyi szünet és szüntelen háborúskodás után éledt újjá a falu csakúgy, mint a Csanádi egyházmegye. 1770-ben dohánykertészek telepedtek a középkori monostor és maradványai köré, a monostor még látható romjairól ekkor keletkezett az utolsó írásos emlék. A falu mai **templomcskája** 1912-ben épült egy lakóház átalakításával. A templombúcsú Magyarok Nagyasszonya napján van, október második vasárnapján ünneplik.

A mai falu érdekességei közé tartozik, hogy a kis létszámú újszülöttek nagy százalékban ikrek.

A Délvidék egyik legnagyobb kőolajlelőhelye Magyarmaidány és Oroszlámos falvak alatt húzódik.

Oroszlámos, hivatalos neve: *Banatsko Arandjelovo*

Lélekszám:

1910-ben: 1811 magyar/ 1572 szerb/ 43 német

2002-ben: 912 szerb/ 456 magyar/ 260 cigány

A település története és nevezetességei: A középkori Oroszlámos történetét már ismertettük Magyarmaidány leírásánál. 1750-ben a középkori Oroszlámostól 3 kilométerre délre jött létre a mai **Oroszlámos**. 1840-ben az óbébi Batthyány család Szent Péter és Pál apostolfejedelmek tiszteletére előbb egy egyszerű kápolnát építtetett, majd 1869–1870 között ennek a helyére építtette a ma is álló **templomot** a Szent Család tiszteletére. Az oroszlámosi katolikus plébánia ma a Délvidék legészakibb egyházközsége. A plébánia könyvtárában **muzeális gyűjtemény** látható. A templombúcsút Szent Antal napján, június 13-án tartják.

A helyi magyarok egyesülete a **Kálmány Lajos Művelődési Egyesület**, székhelye a Partizán utca 54. szám alatt van. Tel.: +381-23-089-021.

Magyarmajdánytól északra, közvetlenül a magyar határnál található Rábé.

Rábé, hivatalos neve: *Rabe*

Lélekszám:

1910-ben: 469 magyar/ 2 német

2002-ben: 123 magyar/ 4 szerb

A település története és látnivalói: A falu szinte belesimul a magyar–szerb–román hármashatárba. A környékre jellemző, hogy gazdag régészeti lelőhelyekben, a Rábé melletti Anka szigeten (ahogy Oroszlámostól délkeletre is) egy őskori telep maradványait tárták fel. A középkorban a Csanád nemzetség birtoka volt, első írásos említése 1256-ból való. 1773-ban dohánykertészek telepedtek le itt, majd Szeged városa 1789-ban megvásárolta.

E falu mellett haladt el a Budapest–Szeged–Temesvár-vasútvonal, s rajta a híres, Bécs–Isztambul vonalon járó Orient expressz is.

Az első temesközi vasútvonal már 1852-ben megépült, a vasúti pálya Szegedről indult ki, Kikindán és Zsombolyán keresztül haladt Temesvárig. A trianoni határok meghúzása óta a vasúti sínek egy részét felszedték. A falu az 1920-as elcsatolást követően egy **obeliszket** emeltetett, melyen megtalálható a magyar, a szerb és a román címer a nemzetek lobogóival.

A legutóbbi időkig a falu népe a magyarmajdányi imaházba járt misére. A **2005-ben felszentelt templom** a helybeliek nagy büszkesége, megépítésében a csöppnyi falu apraja-nagyja segédkezett. A templomban minden második vasárnap tartanak szentmisét. A templombúcsú szeptember 8-án, Kisboldogasszony napján van.

Visszatérve Oroszlámosra (Banatsko Arandelovo), majd a román határ felé folytatva utunkat következő megállóhelyünk Egyházaskér.

Egyházaskér, hivatalos neve: Vrbica

Lélekszám:

1910-ben: 837 magyar/ 21 szerb

2002-ben: 372 magyar/ 11 szerb/ 11 jugoszláv

A település története és látnivalói: A tatárjárás után IV. Béla kunokat telepített az elnéptelenedett Egyházaskérbe, ami a mai Tizsaszentmiklós és Padé közt helyezkedett el. Lázadásuk az újdonsült település felégetésével végződött. Ekkor kapta a királytól a Telegdi család az elpusztult Egyházaskér déli részét, a Makófalviak pedig az északi részét. A falu a török hódoltság alatt megsemmisült. 1782-ben Marczibányi Lőrinc az addig kincstári birtoknak számító csókai birtokot és vele együtt „Czernabara, Imretelek, Monostor, Terján és Verbicza” (ez utóbbi a mai Egyházaskér) pusztákat megvásárolta. Az uradalom 1785 és 1789 között 135 Szeged környéki magyar családot telepített a mai falu helyére. A település hivatalos neve 1889-től ismét Egyházaskér lett. Az 1938-ban Keresztelő Szent János tiszteletére szentelt **katolikus templom** felépítése az akkoriban itt birtokos Léderer család, valamint a helybeli hívők adományaiból valósult meg.

Kálmány Lajos néprajzkutató sokat gyűjtött a faluban. 1875-ben szentelték pappá, majd Magyarpécskára rendelték segédlelkésznek. Itt kezdte népköltészeti gyűjtőmunkáját. Püspökei csaknem évente

helyezték új községekbe, ezeken a helyeken, lankadatlan szorgalommal gyűjtötte a nép szellemi kincseit, majd ezeket meg is jelentette.

A tudós papnak nem volt olyan szolgálati helye, ahol a tevékenységével vagy a szokásaival meg ne botránkoztatna volna a falu vezetőit, ha mással nem, szembeötlő, a renddel nem törődő temperamentumával. Csókán például erkölcstelenséggel vádolták, mert sikamlós verseket jegyzett le.

Olyan műfajokra is felfigyelt, amiket addig a néprajz elhanyagolt, például a katonadalokra, a történelmi és eredetmondákra, vagy a mesékre. Az élen járt abban is, hogy nyelvjárásban írta le a dolgokat, úgy, ahogyan elmondták neki. 1913-ban találkozott az egyházaskéri **Borbély Mihállyal**, az írástudatlan juhással, aki akkor mindössze 31 éves volt. A kiváló mesemondótól több mint ötven szöveget írt le.

Egyházaskéren 1997 óta **emléknap** keretében emlékeznek meg **Kálmány Lajosról** és a mesemondó Borbély Mihályról. Az egyházaskéri templom falán **emléktáblájuk** is van, Zentán pedig évente megszervezik a Kálmány Lajos Népmesemondó Versenyt.

Feketető, **hivatalos neve: Crna Bara**

Lélekszám:

1910-ben: 483 magyar/ 416 szerb/ 167 német

2002-ben: 267 magyar/ 235 szerb/ 21 cigány

Feketető és Kanizsamonostor (Banatski Monoštor) közelében áll az Aranka folyó (vagy, ahogy a helybeliek mondják, a Haranga) legnagyobb és legkülönösebb hídja. A 18. században a Pest–Szeged–Temesvár postaút számára épült a **Kilenclyükű híd**.

*A hagyomány szerint erről a hídról egyszer a vízinvényekkel benőtt folyóba ugratott a zsandároktól két oldalról is szorongatott betyárvezér, **Rózsa Sándor**. Cifraszűrét ugyan hátrahagyta, de megmenekült üldözői elől. A monda dacára ez a híd napjainkig sem vált olyan idegenforgalmi látványossággá, mint rokona, Magyarország egyik emblemikus épülete, a hortobágyi Kilenclyükű híd.*

A hídon túl néhány kilométerre található a valkányi kishatárforgalmi átjáró.

A faluban született **Bogdánffy Szilárd** (1911–1953) püspök, a kommunista egyházüldözés mártírja, aki börtönben vesztette életét. 1993-ban Tempfli József nagyváradai püspök kezdeményezte boldoggá avatását.

Feketetón a falu nevét viselő magyar művelődési egyesület működik.

Az **Aranka folyó** közelében már az avarok is ástak csatornákat, hogy szabályozzák a vizek folyását. Az oszmán uralom alatt a korábban gazdag élelőstárnak számító terület elnéptelenedett, nád és sás vette birtokba a lápossá vált vidéket. A török kiűzése után az egyik leg-sürgősebb feladat egész Bánságban a vizek szabályozása, lecsapolása volt, ami végül a Tisza szabályozásával teljesedett ki. 1845-ben két árvízmentesítő társulatot is alakítottak, de az 1848-as események miatt leálltak a munkálatok, aminek következtében 1855-ben katasztrófális árvíz sújtotta a területet. Ezt követően jelentős fejlesztésekre került sor. 1872-ben hat zsilipet építettek a Tisza és patakjainak torkolatánál: Újszentivánnál, Törökkanizsánál, Csókánál, Tizsaszentmiklósnál, Padénál és Kerektnál. 1882-ben létrejött az Arankavidéki Belvízvédelmi és Levezetési Társulat, és orosz-lánrészt vállalt a vadvizek megrendszabályozásában: csaknem hatszáz kilométer hosszú csatornát újítottatott fel, illetve ásatott ki, sőt, a csatornák mellé szivattyúrendszereket is építettett. Az első pumpákat 1890-ben a Padé melletti Jezdahídnál, a Szaján melletti Kata-háton, és Hód-egyházánál a Fekete-éren építették fel. 1891-ben készült el a peszéri, majd pedig – a híres Kilenclyukú híd közelében – az egyházaskéri pumpa.

Feketetőről Kanizsamonostoron (Banatski Monoštor) keresztül viszatérhetünk a Tisza közelébe, Csókára, vagy folytathatjuk utunkat a román határ mentén Homokrév irányába.

Homokrév, hivatalos neve: Mokrin

Lélekszám:

1910: 6592 szerb/ 1233 német/ 814 magyar

2002: 4940 szerb/ 369 cigány/ 290 magyar/ 99 jugoszláv

A település története és nevezetességei: A homokrévi kora avar kori temetőben aprólékosan díszített csonttégelyt találtak a régészek. A raj-

zon vadkecskék és párducok láthatóak, valamint a kilencágú égis éré fa kétoldalán a nappal és a holddal. Az avar temető feltárója Szasszer János homokrévi tanító és amatőr régész volt, nevét a magyarországi érdeklődők László Gyula régészprofesszor révén ismerhetik.

A település első írásos említése 1256-ból származik. A török kortól 1899-ig Mokrin a neve, azóta magyarul újra a középkori Homokrév nevet viseli.

Helyi szerb hagyomány szerint – az egykori megtalálás helye, a mai szerb-román határ túloldalán fekvő Nagyszentmiklós után – nagyszentmiklósi aranykincsnek nevezett híres aranytárgyakat egy, a Nákó-birtokon dolgozó homokrévi parasztember találta meg. Állítólag sokáig ezekben az aranyedényekben hordta családja a vizet. A történeti valóság szerint is szerb parasztgazda, Neza Vujin volt a megtaláló, és a terület földesura valóban Nákó Krisztof volt, de egyébként a történet minden bizonnyal csupán a népi folklór szép példája.

A falu határában, egy akácerdő rejtekében a szerb **csodatévő szentkút** (vodica) mellett egy 19. század végi, domboldalba vájt, Szűz Mária tiszteletére szentelt kis kápolna áll. A szentkút igen népszerű kegyhely volt a két világháború között, de napjainkban gyér a látogatottsága.

Homokrév után a következő megállóhelyünk Nagyikinda, mielőtt azonban a várossal megismerkednénk, vegyük számba azokat a településeket is, amelyek Törökkanizsától délre fekszenek a Tisza mellett, és amelyeket Feketetótól (Crna Bara) a Kanizsamonostoron (Banatski Monoštor) keresztül vezető úton is elérhetünk.

Kanizsamonostor, hivatalos neve: Banatski Monoštor

Lélekszám:

1910-ben: 304 magyar/ 21 szerb

2002-ben: 128 magyar/ 6 szerb

A település története és nevezetességei: Az 1331-től írásban is emlegett régi, kolostoros településről még az 1552, azaz a Temesvár eleste utáni évekből is van hírünk, de lakosságának száma alaposan megcappant és kicserélődött. A feljegyzések szerint 1582-ben öt szerb

pásztor lakott itt, de nem sokkal azután lakatlanná vált. 1782-ben a Marczibányiak Szeged vidéki magyar dohánykertészeket telepítettek a régi településtől délkeletre, az Aranka folyó közelébe, ahol a mai falu is található. Az új helyre telepített Monostor lakosságának csökkenéséhez a kolerajárványok mellett az elvándorlás is hozzájárult. Az első számottevő kitelepülésre az 1880-as években került sor. Akkor a környéken a földesúri önkénytől és a gyakori árvízről sújtott tizenhét szegény település népe – köztük sok monostori is –, felkerekedett és Bácskában telepedett le. 1883-ban 23 dohánykertészettel foglalkozó monostori család költözött Bácsgyulafalvára, ahol az újjáalapított falu elő telepesei lettek. Nem sokkal később, 1890–91-ben pedig 41 itteni család települt át Nagybecskerek mellé, s vált részesévé az ott létrejövő Felsőmuzslya megalapításának.

A falu augusztus 11-én ünnepeli újratelepítésének évfordulóját. Nyaranta néptánc-tábor szerveznek gyerekek számára a művelődési egyesület keretében. A táborral kapcsolatos további információk a Móra Ferenc Művelődési Egyesület honlapján találhatók.

Terján – egy elpusztított falu

Csóka felé tartva elhaladunk a kommunizmus önkénye által elpusztított **Terján** falu hült helye mellett. A Holt-Tisza kanyarulatában fekvő színmagyar falunak 224 lakosa, iskolája és kápolnája is volt, amikor 1954-ben felszámolásra ítélték a belgrádi hatalmasok. A falut elárverezték, az ott élőket kiköltöztették, magukkal a helyi gazdákkal bontatták le házaikat. Ugyanekkor a mezőgazdaság modernizálásának jelszavával – ahogy szerte a Délvidéken, úgy itt is – rengeteg tanyát is leromboltak, melyek többségükben szintén magyar gazdákéi voltak. A valamikori faluból mára csak a téglából készült **harangláb** maradt meg. 1994-ben, az árverezés negyvenedik évfordulója emlékére állították fel Vrabel János népművész mester **szilfakeresztjét**. Terjában született **Cs. Simon István** (1947–2007) költő, aki egyszerre költői és szociográfiai, szépírói és tudományos írásaiban állít emléket szülőföldjének, Észak-Bánságnak.

A közelben terült el valamikor **Macahalma** is, a csókai nagybirtokos Lédererek Macahumkának is nevezett birtokrésze, amely virágkorában a dísznövénymag-termesztés egyik délvidéki központja volt. A 12.000 holdas nagygazdaság, melyen dohányt, szőlőt és zöldséget is termesztettek, nemcsak a környékbeli falvak lakosságának biztosított munkalehetőséget, de távoli vidékekről is jártak ide nyaranta – a hódegyháziak kifejezésével élve – „macamunkára”. 1944-ben aztán

politikai elitélteket gyűjtöttek itt össze, melynek később emlékművet is állítottak.

Következő állomásunk Csóka.

Csóka, hivatalos neve: Čoka

Lélekszám:

1910-ben: 3263 magyar/ 903 szerb/ 32 német

2002-ben: 2703 magyar/ 1541 szerb/ 98 jugoszláv

A település története: Csóka neve régi magyar személynévből származik, amelynek jelentése az ismert madárnév. Területe a Csanád nemzetség ősi birtoka volt, a 13. század végére előbb a tatárok betörései, majd a kunok lázadásai következtében elpusztult. A Telegdiék és Makófalviak telepítették újra a 14. század közepétől, de a török idők alatt ismét lakosság nélkül maradt. A zentai csata után kezdetben szerbek költöztek ide, akik 1773-ban felépítették templomaikat. A Temesköznek Magyarországhoz való visszakerülése után, a kincstári földek árverezésekor, 1782-ben Marczibányi Lőrinc vásárolta meg Csókát, aki nyomban el is kezdte a terület benépesítését: magyarokat, elsősorban Szeged-környéki dohánykertészeket hívott ide. Az ő közbenjárására lett Csóka mezőváros 1797-ben.

***Móra Ferenc**, az ifjúsági regényeiről ismert, sokoldalú író, múzeumigazgató 1907-ben a Csóka területén fekvő **Kremenyákra** jött, hogy a helyiek által csak tűzkőhalomnak nevezett helyen ásásokat végezzen. Abban az időben a csókaiak még nem használtak gyufát, ezért a Kremenyák halomról gyűjtötték be a tűzcsiholáshoz szükséges kovakövet, amit még a kőkori ősemberek hordtak össze. Móra első, háromhetes tartózkodását még nyolcszor megismételte, s egészen 1913-ig ásatta a halmot.*

Móra az ásások folyamán óriási leletanyagot hozott felszínre: rengeteg kőszközt, csont- és egyéb szerszámot, edényt, gyöngyöt, csontvázat, a tapasztó ősember kézlennyomatát, valamint aranyfüggőt és egy nagy lovassírt is talált.

Látnivalók: 1803 és 1809 között a Marczibányiak építették meg a város **katolikus templomát**, s az egyházközséget értékes kegytárgyakkal is ellátták. A templom főbejáratánál Csóka címere mellett látható egy gondosan kidolgozott, de mára az időtől megviselt, domborművű

címer, a felvidéki Puchóról származó puchói és csókai Marczibányi család ősi címere. A címerben egy földgömbön medve áll, görbe karddal a mancsában, fölötté ötágú koronával. A templom kriptájában mintegy húsz Marczibányi, illetve azok rokonsága van eltemetve. Közülük Marczibányi Lőrinc volt a legrangosabb: királyi kamarás és Torontál vármegye alispánja. Többségük üvegkoporsóban nyugszik, így Marczibányi Lőrinc is, akit díszmagyarban, cifra görbe karddal helyeztek örök nyugalomra.

A Csóka központjában található **klasszicista stílusú kastélyt** Marczibányi Lőrinc kezdte el építeni, majd későbbi tulajdonosa, Schwab Károly fejezte be, akitől aztán a Léderer család tulajdonába került. A Lédererek a 9500 holdas uradalmat mintagazdasággá fejlesztették, amelyet az 1920-as földreform sem kisebbitett meg túlzottan, mert a birtoknak csak 14%-át osztották szét. A Lédererek a templom kegyuraságát is átvették a Marczibányiaktól, s több tagjuk szintén a templom kriptájában nyugszik. Az utolsó tulajdonos, Léderer György a német megszállás elől külföldre menekült. A második világháború alatt – mikor is a Bánság egész területe német katonai közigazgatás alatt állt – a náci birodalom második emberének, Hermann Göringnek tulajdona volt az uradalom, az azt követő államosítás után pedig a csókai mezőgazdasági szövetkezet vette át a kezelését, mára viszont fenntartó nélkül maradt, és senki nem törődik vele.

A kastély melletti parkban **Marczibányi István** sejtelmes **síremlékét** találjuk. A kicsapongó életet élő, nagy kártyás, végül öngyilkos Marczibányi-ivadék teste a sírfelirattal ellentétben nem a síremlék alatt nyugszik, testét éjjel titokban a templom kriptájába csempészték családja többi tagja mellé.

Csókán nagy hagyománya van a szőlészetnek és a **bortermelésnek**. A Léderer család 1903-ban alapította meg a borászatot, amely ma is működik. A második világháborúig ez volt az egyik legnagyobb borgazdaság a volt Jugoszlávia területén, ma pedig újra egyre jelentősebb helyet tölt be a község gazdasági életében. Egyedi boruk a félédes vörös **csikóvér** (ždrepceva krv), amely Csóka nevét öregbíti a borászati vásárokon.

Csóka fogadalmi napja nemzetiségtől és felekezettől függetlenül július 26-a, **Szent Anna napja**, mert 1831-ben ezen a napon ért véget a 19. századi kolerajárványok legkegyetlenebbike. A katolikus temetőben az ún. **Kolerás-kőrösz**t, valamint Vrábel János fakeresztje áll a járvány áldozatainak emlékére.

Szállás-vendéglátás: Csókán működik a Móra Ferenc Művelődési Egyesület. (www.mfine.org.rs) Tel.:+381 62-400-925. Az egyesület-

nek 20 fő befogadására alkalmas, nemrég felavatott szép **vendégháza** van.

Motel (a Zentára vivő út mellett) Tel.: +381-24-821-388, +381-63-8049-735.

Ždrebac vendéglő, Tisza menti u. 16.

Csókáról a Bácskába vezető hídon át Zentára juthatunk, ha a bánági oldalon maradunk és déli irányban folytatjuk utunkat, Tiszaszentmiklóstra érkezünk.

Tiszaszentmiklós, hivatalos neve: Ostojićevo

Lélekszám:

1910-ben: 1376 magyar/ 1354 szerb/ 539 német/ 259 szlovák

2002-ben: 1597 szerb/ 754 magyar/ 181szlovák/ 82 cigány/52 lengyel

A település története: A falu középkori elődje *Razsán* néven Csóka és a mai Tiszaszentmiklós közt feküdt, és a Csanád nemzetség ősi birtoka volt. 1781-ben Bogyó Mihály, később Jettin József birtokába került, de 1811-ben – a birtokos halála után – a falu a kincstárra szállt vissza. Ma fogyatkozó lakosságú bánági falu, ahol azonban aktívak a kulturális élet szervezői. Nyaranta **újságíró-iskolát**, valamint hagyományosan augusztus első hetében **nemezeli tábort** szerveznek, jelentkezni a Tiszaszentmiklósi Magyar Kultúrkör elérhetőségein keresztül lehet: Tel.: +381-23-077-311 (wia17@nadlanu.com)

*Érdekesség, hogy a Délvidéken egyedül Tiszaszentmiklóson élnek „nagyobb” számban **lengyelek**: bár többségük az elmúlt századokban a szlováksághoz asszimilálódott, még a legutóbbi népszámláláson is 52-en lengyelnek vallották magukat.*

A mai Tiszaszentmiklósához esett legközelebb a középkori Egyházaskér falu. Ott született **Telegdi Csanád** (1280 k.–1349) váradi kanonok, 1322–1330-ig egri püspök, majd 1330-tól esztergomi érsek. Ő koronázta meg Nagy Lajos királyt, akinek bizalmas tanácsadója, sőt a király 1347-es nápolyi hadjárata alatt Magyarország helytartója is volt.

Tiszaszentmiklósnál balra fordulva egy kis, magyar zsákfaluba juthatunk.

Hódegyháza, hivatalos neve: Jazovo

Lélekszám:

1910-ben: 1832 magyar/ 2 szerb

2002-ben: 832 magyar/ 92 szerb

A település története: A falu középkori neve Hódegyház volt, amire 1274 óta van adat. Az elnevezés a környező vizekben élő hódokra utalhatott. 1337-ben már templomos helyként említik a források. A török pusztítás után főleg Szegedről és környékéről érkeztek magyar telepesek a területre, mely akkor József nádor birtokában volt. A falu Szent Mihály főangyalról elnevezett **temploma** 1901-ben épült.

Hódegyháza határa ma is vizekben gazdag, **két** hatalmas mesterséges **halastó** öleli körül. Hódokról ugyan nincs tudomásunk a szép látványt nyújtó tavakban, de a környéken nagy múltú hagyománya van a vadászatnak, és a terület élőhelye a ma már ritkaságszámba menő tűzoknak.

A főútra visszatérve néhány kilométer múlva érjük el Padét.

Padé, hivatalos neve: Padej

Lélekszám:

1910-ben: 593 magyar/ 1006 szerb/ 34 német

2002-ben: 1920 magyar/ 712 szerb/ 119 cigány

A település története: Padé a Csanád nemzetség ősi birtoka volt, területén, illetve környékén a középkori oklevelek tanúsága szerint több, azóta elenyészett település feküdt, például az 1256-ban említett Harangodtó. A török időkben elnéptelenedett határt a vármegyerendszerbe történő visszavételt követő kincstári árveréskor, 1781-ben a pozsonyi Ormosdy István vásárolta meg, aki 1784-ban szegedi dohánykertészekkel telepítette be. A korábban még külön települést képező Szerb- és Magyarpadé 1923-ban egyesült.

Látnivaló: A helyi szájhagyomány legérdekesebb történetei az Ormosdyakat követő földesúr, az örmény származású **Diván György** nevéhez kötődnek. Az ellentmondásos emlékü földbirtokos létesítette a falut Adával összekötő kompot, s ő építtette 1842-ben a **Havas Boldogasszony** tiszteletére szentelt **katolikus templomot** is, és amint azt a falu egyik krónikása feljegyezte, igen gazdagon fel is díszítette.

A földesúr 1855-ben a **szerb templom** építésére is ígért hatezer forintot, de csak kétezret adott előlegül. A hátralékot örökösei egyenlítették ki, hogy 1856-ban elhunyt elődjüket annak óhaja szerint már annak kriptájába temethessék. Diván Györgyre azonban nemcsak a jótékonykodás volt jellemző. Mivel az általa újratelepített Morotva falu lakói nem tudták a rájuk kirótt bérleti díjat kifizetni, Diván magához rendelte, letérdeltette és leköpködtte őket. A megszegényítetteket aztán azzal engedte újjukra, hogy „no, most már el van engedve az adósságotok”.

Amikor Diván György fia, Konstantin házasodni akart, egy szegény varrólányt szemelt ki magának. Az apa nem akart beleegyezni a frigybe, de a fiú addig ecsetelte a lány szépségét és jóságát, hogy az atya végül találkozni akart a lánnyal. Ámde neki is megtetszett a fiatal nő, és mivel ekkor már özvegy volt, kedve kerekedett fia kiszemeltjét elhódítani.

Furcsa lehetett a Diván-féle leánykérés, mert az atya kedves szavak helyett azt közölte fia, Konstantin szépséges arájával, hogy ha netalán a fiát részesítené előnyben vele szemben, akkor kitagadja Konstantint, ám ha őhozzá jön feleségül, akkor ráhagyja a birtokát.

Az idősebb Diván meggyőző lehetett, hiszen a lány végül az ő neje lett. A hoppon maradt úrfi nem tudta feldolgozni a történetet, megháborodott, és végül a padéi uradalmi kertben lévő kertészlakban élte le életét. Hűtlenné lett kedvese közben atyja mellett Bécsben pávászkodott.

Diván György padéi kúriája a 19. század végén épült, ma a helyi közösség irodája van benne.

Észak-Bánságban Padé és környéke a legismertebb **fűszer- és gyógynövény-termő vidék**. Itt gyűjtik be a legtöbb vadon termő gyógynövényt, s régóta zajlik a menta, a kamilla, a citromfű, a fehér mályva stb. feldolgozása is. A lakosságnak ez nemcsak Padén, hanem a közeli Szajánban is szezonális megélhetési forrást jelent.

Padén született **Kenedi (Kaufman) Géza** (1853–1935) publicista, aki Mikszáth Kálmánnal együtt a Pesti Hírlap főszerkesztője volt. A faluhoz kötődik **Takáts Rafael** (1748–1820) ferences szerzetes is. A szabadkai ferences rendházból helyezték ki ideiglenesen Padéra. Magával kis kézinyomdát hozott, s itt-tartózkodása alatt 1790–92 kö-

zött működtette az **első magyar nyomdát a Délvidéken**. Itt adta ki 1791-ben nagy nyelvtörténeti jelentőségű művét, a *Toldalék a Pápai-Páriz szótárhoz* című szöszedetet. Takáts Rafael nevét viseli a helyi kultúrkör, s emlékéét a faluban **emléktábla** őrzi.

A falunap december 21-e, Szerb- és Magyarpadé egyesülésének napja. A helyi kultúregyesület elérhetősége: Tel.: +381-230-75-307 (www.takats.padej.com)

Vendéglátás: A Tiszánál, az új híd közelében kiváló **halászsárdát** találunk, ahol szép kilátás mellett megpihenhetünk, mielőtt folytatnánk utunkat.

Padétól másfél kilométerre torkollik a Tiszába az Aranka folyó. A torkolat, s egyben a kompkikötő felé menet baloldalt, a Bocsárra vezető úton látjuk a műemlék **Schulhof-kastélyt**. A kastély tulajdonosa, Schulhof József 1908-tól kezdve foglalkozott szőlészettel, s egy 100 holdas szőlőgazdaság alapjait fektette le, ami mellé szép nyári lakot is építtetett családjának. A kastély, tulajdonosát vesztve, sokáig elhanyagolt állapotban volt, ma az AWISS-birtok irodái vannak benne.

Ha Pádétól Nagyikikinda felé folytatjuk utunk nemsokára Szajánba érünk.

Szaján, hivatalos neve: Saján

Lélekszám:

1910-ben: 2278/ magyar/ 38 német/ 7 szerb

2002-ben: 1195 magyar/ 121 szerb/ 18 cigány

A település története és látnivalói: A középkori eredetű, de elnéptelenedett települést a török idők utáni földbirtokosai, Tajnay János és Antal 1805–6-ban Szegedről és környékéről katolikus családokkal telepítették be. A plébánia irattára szerint az első telepesek 1805 őszén érkeztek, az első itt született gyermeket 1806. január 5-én keresztelték meg. A **Szent István Királynak** szentelt **templom** építését 1806-ban kezdték el, mellette épült meg a „régí” iskola. A népesség fő foglalkozása a dohánykertészet volt. A településen **tájház** működik, ezt előzetes bejelentkezés alapján lehet megtekinteni, információ: B. Varga Viktória, Nagy u. 95. Tel.: +381-23-066-014.

Szajánban volt segédlelkész 1879–90 között **Kálmány Lajos** néprajztudós, akinek emléktáblája a templom falán látható.

A faluban működik a Délibáb Hagyományőrző és Természetbarát Kör.

A szajáni határban (a Kata-háton) működik az egykori folyószabályozási munkálatok egyik utolsó hírmondójaként egy korábban gáz-, majd gázolaj meghajtású **szivattyú**.

Nagykikinda, hivatalos neve: Kikinda

Lélekszám:

1910-ben: 14148 szerb/ 5968 magyar/ 5855 német

2002-ben: 31317 szerb/ 5290 magyar

A település története: Kikinda középkori elődje az írásban először 1423-ban említett Nagkeken (a kökény szóból származik a név) a török hódoltság alatt elpusztult, utána először szerb határőrök, majd magyar és német telepesek népesítették be. 1774 és 1870 között a Mária Terézia alapította Nagyikindai kiváltságos kerület székhelye lett, s csak utána tagolták be Torontál vármegyébe. 1848. április 14-én szerb népfelkelés volt a városban, melyet Kiss Ernő altábornagy sikeresen leverte. 1849. március 23-án Perczel Mór szintén Nagyikindánál verte szét a szerb felkelőket. 1857-re kiépült a Szeged–Temesvár vasútvonal, amely áthaladt Nagyikindán, az ezt követő évben városi jogokat is kapott (ekkor épült meg a városháza). Az első világháborúig gazdasági és kulturális dinamizmus jellemezte a települést, amely a vármegye jelentős városai közé tartozott.

Látnivalók és nevezetességek: A főtéren találjuk a **Városi Múzeumot**, amely a kikindai kerület székházának épült 1839-ben. A szép **sétáló főutca** egyik végén található a város két szép barokk stílusú temploma: az 1773-ban Szent Miklós tiszteletére épült **görögkeleti** és az 1811-ben Szent Ferenc tiszteletére épült **katolikus templom**. A város építészeti legkülönlegesebb templomát a főutcával párhuzamos kis mellékutcában találjuk. A **református templomot** Magyar Ede tervezte erdélyi jegyeket is mutató népies-szecessziós stílusban, és 1912 októberében szentelték fel. A közel 30 méter magas, impozáns régi toronysüveg ma már sajnos a múlté, a hetvenes években egy kisebb süveg került a helyére. A toronyban eredetileg három harang volt, ezekből kettőt az első világháborúban beolvasztottak. Az orgonát – amely ma is jó állapotban van – Wiegenstein Lipót temesvári orgonaépítő készítette. A templom kertjében egy **kopjafa** áll az

1996-os első kikindai ökumenikus istentisztelet emlékére. A kopjafa sokféle motívuma azt jelképezi, hogy Nagyikinda magyar lakosai különböző vidékekről érkeztek ide, vannak köztük többek között palócok és bukovinai székelyek is.

A nagyikindai **izraelita temető** egyike azon kevés zsidó sírkerteknek, melyek a Délvidéken napjainkig megmaradtak. Nagyikindán az első zsidók már a 18. század vége körül letelepedtek, az első hitközségről 1800-ból van írásos említés, ezt a temetőt pedig 1830 óta használják.

Szaján irányában kifelé haladva a városból a Moravai és a Nemanja utca sarkán találjuk a népi gazdálkodás egyik mutatós emlékét, a már csak nagyon kevés helyen fellelhető, körsátor alakú **szárazmalmot**. Az érdekes épületben a lovak körbe járva forgatták a malomkerék tengelyét, így őrlve a búzát. A malom 1899-ben épült és 1945-ig működött, s úgy hírlík, Európa még két működőképes szárazmalma közül ez az egyik.

A településen született **Hajnal István** (1892–1956) történetíró, egyetemi tanár, az MTA tagja; **Zádor István** (1882–1963) festőművész, grafikus; valamint **Wanyek Tivadar** (1910–1981) festőművész, aki 1956-tól az Écskai Művésztelepet és az ottani Modern Képtárat vezette. Új, sajátos stílust teremtett, festészete a Délvidéken az eredetiség fogalmává vált.

Nagyikindáról dél felé két irányba indulhatunk el: Karlovabeodra (Novo Miloševo), illetve Basahíd (másnéven Kiskikinda) felé. A Törökbecsére (Novi Bečej) vezető nyugati útvonalat választva Beodra településre érünk, de amennyiben időnk engedi, kis kitérővel még előtte felkereshetjük Bocsárt is.

Bocsár, hivatalos neve: Bočar

Lélekszám:

1910-ben: 772 szerb/ 437 magyar

2002-ben: 1521 szerb/ 215 magyar

A település története, látnivalói: Bocsár első írásos említése 1211-ből származik. Neve valószínűleg a pohárnok, esetleg kádár foglalkozás régi magyar nevéből ered. A török pusztítást követően a település határát Hertelendy József, a Hertelendyek torontáli ágának alapítója vásárolta meg 1803-ban. Ő építtetett Bocsáron elsőként pazar **kastélyt**, amely hosszú ideig Torontál megye hazafias mozgalmainak központja volt. Itt tartották Torontál megye rendjei előzetes megbe-

széleseit, valahányszor fontos megyei vagy országos közügyekben kellett határozniuk. Itt állapotok meg a tisztújítások alkalmával a jelöltek személyéről. Mikor II. Lipót trónra lépett 1790-ben, itt fogalmazta meg Hertelendy József a megye feliratát, melyben a torontáli rendek sürgették, hogy őfelsége mielőbb országgyűlést tartson. Ezt a nevezetes épületet fia, Ignác örökölte, majd báró Baich Iván kezére került, aki lebontatta és újat építtetett. Ez az új kúria szecessziós stílusban épült, s ma **Hertelendy-Baich kastély** néven ismert. A falu másik kastélya az 1820-ban készült **Hertelendy-Bayer úrilak**. A falu **katolikus temploma** 1840-ben épült Szent Katalin tiszteletére.

Karlovabeodra, hivatalos neve: Novo Miloševo

Lélekszám:

1910-ben: 2325 szerb/ 1691 magyar

2002-ben: 5146 szerb/ 986 magyar

A település története és látnivalói: A falu neve a középkorban Böldre volt, ebből alakult ki a török időkben a Beodra név. A falu és határa 1781-ben az örmény származású **Karátsonyi grófok** birtokába került. A főúton Nagykikinda felé haladva baloldalt találjuk a grófi család egykori **kastélyát**, amelyet a torontáli térség legnagyobb kastélyaként tartanak számon. Építtetője Karátsonyi László volt, aki politikai pályájának emelkedésével párhuzamosan 1842 és 1846 közt építkezett Beodrán: 1836-ban a vármegye főszolgabírájává, 1840-ben pedig főispánjává léptették elő. (A faluban volt egy másik kastély is, de ez az 1857-ben Karátsonyi Lajos által építtetett úrilak sajnos ma már nem áll. Az 1930-as években építőanyagként árusították ki, s belőle épült fel a faluban az ún. Merlak telep, amely nevét a kastélyt felszámoló horvát bankról kapta.) A szomszédos szerb falu, Karlovo nevét III. Károlyról kapta, s 1918-ig viselte, utána a Dragutinovo nevet vette fel. 1946-ban egyesült a két település, amelyet ekkor Miloš Popov partizánról Novo Miloševonak neveztek el.

A Karátsonyi család év közben Budapesten élt, s az impozáns klasszicista (biedermeier) stílusú kastélyát csak nyárilakként használta. A szép épületet az egyik játékszenvedéllyel megvert Karátsonyi-utód elkártázta, így az a Zágrábi Bank birtokába került, ma pedig a beodrai önkormányzat tulajdona. A bank általi lefoglalásról szóló okirat ma is megtalálható a

közsegházán. Az időnként feltűnő, a kastélyt visszaigényelni akaró Karátsonyi-utódokat állítólag ezzel hessegetik el.

Az épületet az elmúlt évtizedekben mosószergyárként használták, egy Szerbia-szerte ismert bio-mosófolyadékot állították elő itt. Jelenleg a Beodrán található, még kiaknázatlan termálvízre alapozva termálfürdő kiépítését tervezik a kastély területén, mindazonáltal az épület még mindig üresen áll, de a turistákat beengedik a kastélykertbe. (Az egyébként siralmas állapotú épület egyik emeleti szobájában még majdnem teljes épségében megvan az eredeti szép faborítás a falakon!) A kastéllyal szemben, a főút másik oldalán korabeli melléképületeket találunk – egyenesen szemben az egykori istállót és magtárat, tőle balra pedig a cselédlakásokat, ez utóbbi épületben múzeumot („Katarka Múzeum”) alakítottak ki a tisztartó lakásában.

*A lakás utolsó tulajdonosának, a Mohaupt családnak hányatott sors jutott. Mohaupt Ádám lánya, Irma amerikai állampolgár volt, minthogy a család az 1920-as években az Egyesült Államokban próbált szerencsét. Ám a család még a második világháború előtt – vesztére – hazatelepült Beodrára. Mohaupt Ádámot 1944 őszén azok a partizánok ölték meg, akiknek korábban ő volt a munkaadója, a háború végén bejövő oroszok pedig lányát hurcolták kényszermunkatáborba. Ám megtörtént a csoda: Irmát mint amerikai állampolgárt az Egyesült Államok közbenjárásával, komoly diplomáciai erőfeszítések árán sikerült visszahozni a Gulagról, és 1947-ben kijuttatni New Yorkba, ahol már a repülőtéren szenzációéhes újságírók hada várta mint **az egyetlen, a Gulagot megjárt amerikait.***

Karátsonyi Lászlónak köszönhetően épült fel Beodrán a **Mária Magdolnáról nevezett** kéttornyú **plébániatemplom**. A klasszicista épület 1838 és 42 között készült el. Máig megtekinthető itt Karátsonyi Irma grófnő gyönyörű, szürke tónusú gobelinje (a bal oldali falon), amelyet 1893-ban készített, s amely Máriát és a kis Jézust ábrázolja. A grófi család tagjai az altemplomban nyugszanak. (A plébánia telefonszáma: +381-2378-1304.) Beodrán Karátsonyi Bogdánról elnevezett cserkészcsapat működik, ők őrzik a grófi család címerét. Jelmondatukat a csapat zászlajára hímezték: „*Kegvesség, becsület, kitartás*”.

A Karátsonyiak hagyományosan pártolták a művészetet és a művészeket. **Munkácsy Mihály** többször is megfordult Beodrán, s igen jó barátjává vált a családnak. A népi emlékezet számon tartja több rajzát, s azt is mesélik róla, hogy asztalosinas volt a Karátsonyi-kastélyban, és az ablakfába bevészte a nevét, valamint hogy a templom főoltárának a festménye is az ő keze munkája (valójában Michelangelo Grigoletti olasz festőé). A nagybecskereki **Torontál** című napilapban 1903. június 20-án megjelent tárcá tanúsága szerint Munkácsy Beodrán több arcképet is rajzolt.

Az újságban ezt is olvashatjuk: „Munkácsy csakhamar összebarátkozott a beodrai fiatalemberekkel, akik az akkori Dienes-féle vendéglőben jöttek össze, s naponta megvendégelték az ő Miskájukat, aki amellet, hogy gyönyörűen fűtült, vidám poharazás közben érdekes karikatúrákat vetett papírra vagy a fehér abroszra...”

A helyi hagyomány még egy érdekesség emlékét megőrizte: valaha Beodrától keletre komoly, 24 méter széles országút ment Temesvár felé. A falu határától 2-3 kilométerre a helyiek ma is meg tudják mutatni azt a ma már sajnos részben szeméttel feltöltött kutat, a „**Császár-kutat**”, ahol országjárása alkalmával maga Ferenc József császár itatott egykor.

Beodrát Törökbecse felé elhagyva néhány kilométer után balra a síkság közepén romos templomot pillantunk meg a messzeségben, s ha az időjárás, illetve az azzal szorosan összefüggő útviszonyok megengedik, egy eligazító táblánál balra kanyarodva elérkezünk a **Délvidék épített jelképéhez, az aracsi pusztatemplomhoz.**

Az aracsi templomrom

Ha Törökbecséről Karlovabeodra felé indulunk Aracs felfedezésére, Törökbecse után 7 km-rel az elhagyott vasútállomásnál *jobbra* kell térnünk, és 5 km megtétele után érjük el a templomromot **vagy** a Törökbecse–Basahíd úton Basahíd előtt 7 km-re *balra* a templomromra figyelmeztető táblánál térünk le, és szintén 5 km megtétele után érünk el hozzá. Számítsunk rá, hogy a romhoz – különösen esős időszakban – nehezen járható földút vezet csupán, ezért előfordulhat, hogy járművünket hátrahagyva gyalog kell megközelítenünk.

A rom és története: A Szent Miklós tiszteletére emelt aracsi **bencés majd ferences templom és kolostor** a Dél-Alföld egyik legértékesebb építészeti emléke.

A templom román stílusban épült, a kutatók többségének álláspontja szerint a 12–13. században; első írásos említése 1256-ból való. Északi oldalán az egykori kolostor falai a föld alatt rejtőznek. A ma is látható téглаépítmény 26 méter hosszú, 15 méter széles és kőfaragványok ékesítik. A templomot vélhetőleg egy régebbi keresztény templom romjaira építették. Eredetileg nem volt tornya, az északi csúcsíves tornyot 1380 körül építették hozzá. A nyolc pillér, valamint a két gerinchordó oszlop kőből van, és levelek díszítik, egy kivétellel, amelyen emberi alak tartja a vállkövet. A főhajó bejárata a nyugati homlokzatnál helyezkedik el, fölötte rózsablak maradványai láthatók. A templom építésére valószínűleg a Tarczal-hegységből hozták a követ. A kutatások alapján az alaprajz, a pillérformák és a szentélyrész előtti szakasz a Csák nemzetség vértesszentkereszt-i templomával, a boltozati rendszer pedig a franciaországi Bourges székesegyházát is jellemző megoldással rokonítható. A monostort a tatárok, majd a kunok pusztításai után Nagy Lajos király édesanyja, Erzsébet anyakirályné újjátta fel 1377-ben, és a ferenceseknek adományozta. 1551 szeptemberében foglalta el a török az akkorra már kissé erődített templomot. A templom körül fekvő Aracs nevű település nyom nélkül hamvadt el a háborús századok végére, ezért nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy a templom csodával határos módon maradt meg máig.

A rom újrafelfedezése a 18. században történt. 1770-ben nádtetővel fedték be, hogy megvédjék az időjárás viszontagságaitól. Az első cikket Bárány Ágoston becskereki levéltáros írta róla, az 1896-os ásatáskor pedig előkerült a latin feliratos „**aracsi kő**”, ami valószínűleg az udvari kövezet része volt, s ma a Nemzeti Múzeumban található. A kő felirata két szövegrészlet, az egyik imára szólít („*Akik e betűcskét olvassák, a mindenható Istent kérjék*”), a másik átokkal fenyegeti a kő eltulajdonítóját. Szentkláray Jenő törökbecsei plébános is végzett ásatásokat környékén, és sokat tett népszerűsítése érdekében, de a rom a mai állapotát csak az 1970-es években végzett állagmegóvó munkálatok révén nyerte el. A templom környékét törökbecsei, torontáltordai és más közelben fekvő települések lakói tartják rendben.

Aracs egyre inkább a délvidéki magyarság **jelképévé**, szent helyévé is válik. Kulturális folyóirat, több civil szervezet, illetve a délvidéki

magyarság közéleti szereplőinek adományozott díj viseli Aracs nevét, aminek köszönhetően látogatottsága napjainkban is egyre növekszik, úgyhogy szinte **nemzeti zarándokhellyé** válik.

A Törökbecse előtti utolsó dűlőút végén van egy tó. Állandóan van benne víz, hol kevesebb, hol több. A tó a Tisza maradványa, mert a folyó valamikor arra folyt, de szabályozásával irányt változtatott. Látszik is a kiszáradt meder, amely ma jó termőföld. **Szakadásnak** is nevezik, mintha leszakadt volna a keleti partján lévő meredek domboldalból. Nyugati oldalán sík a szántóföld, a keletin magas a partja, ezt a helyiek **Mátyás hajójának** (szerbül Matejski brod) nevezik. A helyhez mesés történet kötődik, amely úgy tartja, hogy e magas partban van eltemetve Mátyás király ezüstkoporsóban. A fél évszázada feljegyzett monda szerint úgy került ide, hogy a törökök elhozták Budáról, mert haragudtak apjára, Hunyadi János ugyanis sok törököt küldött a másvilágra, Mátyás király idejében meg hiába ostromolták Magyarországot, nem sikerült meghódítaniuk. Ha életében nem állhattak bosszút rajta, megtették a halála után.

Mátyás király koporsóját a népmonda szerint a törökök elvitték nyughelyéről, és hajóra tették. A gálya a fent említett szakadásnál partot ért és így itt temették el a koporsót. Azóta hívják a partot Mátyás hajójának, a környékét pedig, ahol akkor település volt (de mára már csak tanyák vannak), Máténak.

A Vajdasági Múzeum régészei 1949 és 1965 között háromszor is végeztek ásatásokat a mintegy 126x50 méteres területen, a legmagasabb parton. Tíz neolitikumi lakhelyet találtak, a tiszai kultúra népének emlékeit, de Mátyás ezüstkoporsóját még nem találták meg...

Mátyás hajójától keletre fekszik a *Simugy* nevű határrész, ahol a törökök előtt virágzó település volt.

Törökbecse, **hivatalos neve: Novi Bečej**

Lélekszám:

1910-ben: 5287 magyar/ 2094 szerb

2002-ben: 8868 szerb/ 3849 magyar

A település története és nevezetességei: „Az alsó Tisza közép táján nevezetes történelmi helységet érünk: Török-Becsét, mely a temesi

vidéknek s Magyarországnak egyik legrégebb tősgyökeres magyar községe. Már a rómaiak időszakában őrhelye volt az alsó Tiszának, s vára volt, melynek czölöpös alapjai fölött a 13–14. században magyar erődítmény épült. A vár aljában s éppen a Tisza partján épült község Anjou-kori alapítás. Első okirati emléke 1311-ben fordul elő. Fő- és székhelye volt a 14. század elején keletkezett Torontálmegyének, s mint várral díszeskedő hely, helyhatósági jogokat gyakorolt, sőt egy időre még nevet is adott Torontálnak. Birtoka levén a Becsey nemzetségnek, majd a Telegdi Csanádoknak, a Birinyeknek, Czillei Borbála és Erzsébet királynéknak, a Brankovicsoknak, aztán a csanádi püspökségnek, a Szilágyiaknak és a dicső Hunyadiaknak, a magyar állampolitikában állandóan cselekvő tényező gyanánt említetik. Legerősebb védbástyája és kulcsa volt az alsó Tiszának, s mint fontos folyami pontot, az ország kormánya is minden időben féltékenyen őrizte.” – írja róla száz évvel ezelőtti monográfiájában a vidék neves történésze Szentkláray Jenő.

A **becsei vár** az oklevelek tanúsága szerint 1342-ben már állt, de feltehetően korábban építették. A 15. században Lazarevics István, majd Brankovics György szerb fejedelem birtoka volt, később Mátyás királyé lett. A várat 1551-ben vette be a török, a többi környékbeli várhoz hasonlóan, de míg azokat viszonylag könnyen foglalta el, addig a Tisza vize által körülvelt becsei vár felkészülten várta az ellenfelet. A vár elvesztét Tinódi Lantos Sebestyén megénekelte *Erdély krónikájában*:

„Ám ott negyednapig kétfelől rontatá,
Szentannai Tamás királ hadnagya vala,
Jó Figedi Gábor benn porkoláb vala,
Kit beglerbék hitre hozzá hívatott vala.
Könyörög, szörzódik, sokat ígér vala,
Csak az Becse várát néki adgya vala,
Sőt az szörzés alatt terek megindula,
Nagy erős ostrommal Becsében belészálla.
Hirtelen terekkel vitézők vívának,
Végre mind kezökön magyarok halának,
Szentannai Tamással levágtának.
Becskekeke alá terek beszállának.”

A várat a török megerősítette, lerombolása csak az 1699-es karlócai békekötés után történt meg. A romterületet a Tisza vette birtokba, s a vár alapfalai azóta csak alacsony vízálláskor látszanak. Legegyesze-

rűbben úgy találjuk meg a lejáratot a romokhoz, ha a város központjából a töltéssel párhuzamosan futó Milorad Popov utcán végigmegyünk, majd a töltést követve folytatjuk utunkat az Aracsi utcán, s annak végén a 8-as számú ház melletti ösvényen felmegyünk a töltésre, majd pedig egyenesen a Tisza-partra. A **vár emlékére állított kereszt** és a **romok** közvetlenül a Tisza mellett találhatóak, legcélszerűbb a horgászösvényt követni a vízparton.

A töltés mellett húzódó Aracs (Vrányova) városrész hosszú főutcáján jutunk vissza a település központjába. A városnegyed 1888. augusztus 1-jén vette fel a régi Aracs település nevét, ezért 1999-ben a névadó aracsi templom romjainak emléknapijára augusztus 1-jét jelölték ki. 1903-ban épült fel az aracsi városrész temploma, a **Szent István templom**. Ennek érdekessége, hogy kétszer akkora, mint a belvárosi Szent Klára templom, pedig az itteni hívek mindig is csak feleannyian voltak, mint a belvárosban.

Törökbecse központjában találjuk az 1804–1806 között épült **Assisi Szent Klára** katolikus **templomot**. Kegyúrnője az örmény származású, helyi birtokos Sissányi család egyik tagja, Sissányi Klára volt, ezért lett a templom is Szent Klárának szentelve. Ennek ellenére Klárát, minthogy görögkeleti vallású volt, a Petar Drapšin utcában lévő **Szent Miklós** görögkeleti **templomba** temették. **Sírja** helyét a templom padlójának közepén (a szőnyeg alatt) **ósláv nyelvű márványtábla** jelöli. Egyébként ez a templom is Klárának, pontosabban Klára Miklós nevű fiának köszönheti a nevét és védőszentjét.

A Sissányi család 1782-ben adományul kapta Törökbecsét. Az utolsó három Sissányi leány egyikét gróf **Leiningen-Westerburg Károly** tábornok vette el, ennek révén lett a későbbi honvédtábornok, majd aradi vértanú törökbecsei birtokos. 1911-ben egész alakos szobrot is állítottak neki Törökbecsén, de ezt az első világháborút követően ledöntötték, majd hosszú hanyattatás után 1954-ben ócskavasként adták el a helyi focicsapat sportszerköltsegeinek fedezésére. 2009-óta a helyiek nagy öröme és büszkeségére újra van Törökbecsén emléke a vértanú tábornoknak. **Mellszobrát** ekkor leplezték le a katolikus parókia udvarán. A templomtól nem messze, a frissen felújított, kék színű, **szecessziós** stílusú **iskolaépület** mellett áll a település életében egykor fontos szerepet betöltő **Pulay-család háza**.

A Pulay családról a régi öregek azt mesélik, hogy vasárnaponként a család tagjait fehér kesztyűs kocsis vitte négylovas hintón a három házra lévő templomig a nagymisére.

Pulay Imre építtette 1861-ben a Basahíd felé vivő úti temetőben található **Szent Katalin kápolnát**, melyet 2002-ben felújítottak. Tőle 100 méterre, a temetőben jobbra van az 1904-ben felállított, Horvay János keze munkáját dicsérő **1848-as szabadságszobor (a Hungária szobor)**, amely a Törökbecsét védő honvédek nyughelyét jelöli. Ez a 48-as emlékmű, amely egy Magyarországot jelképező nőalakot ábrázol, a csodával határos módon épségben vészelt át a 20. századot, és a 2009-ben történt restaurálás után ma teljes pompájában megtekinthető.

Törökbecsén született **Szentkláray (Nedits) Jenő** (1843–1925) történész, akadémikus, apátkanonok, a Temesköz legalaposabb történétírója. Egy ideig a helyi Szent Klára templom plébánosa volt, magyarosított nevét is a templomról vette. Gazdag történelmi munkásságot hagyott hátra, főleg a régi Magyarország déli megyéinek történetével foglalkozott. 1866-ban szentelték pappá Temesváron, s az aracsi templomrom első ásatásait is ő végezte. Szintén törökbecsei születésű **Nagy Sándor** régész, aki többek közt Dombó várának és az aracsi Pusztatemplom romjainak feltárásában jeleskedett.

Törökbecse és Aracs közt kiváló rálátás nyílik az 500 hektáron elterülő érdekes természeti jelenségre, a **Sóskopóra**. A Sóskopó katlana a Tisza régi medréből alakult ki. A patkó alakú nagy tó évszázadok alatt kettévált, és Kis- illetve Nagykopó néven lett ismeretes. A Kiskopó Törökbecse közvetlen közelében feküdt, kiszáradt belőle a víz, ma a helyét sem találjuk már. A Nagykopó viszont a mai napig létezik. A képződmény kialakulását annak köszönheti, hogy a magas talajvízzel sók kerültek a felszínre, majd a víz elpárolgásával egyre fokozódott a felszíni sókoncentráció, s a korábbi sárga lösz a sótól szürke színűre változott. Itt csak olyan növényzet él meg, ami tűri a rossz vízellátást, a magas sótartalmat és nagy hőmérsékletingadozást. A vízfelület közben egyre zsugorodott, körülötte meg szélesedett a gypsöznyeg. Az elszikesedés és kiszáradás következménye lett a ma is látható pusztá kialakulása. Az ilyen területek bánási elnevezése „kopó”. Itt nemcsak a talaj sós, hanem a víz, sőt a levegő is, tessék kipróbálni! A Sóskopó sós vize gyógyhatású, környéke pedig 2001 óta bioszféra-rezervátum: ritka növényvilág tenyészik itt, és kb. 200 madárfajt is azonosítottak már a területen.

A törökbecseiek méltán büszkék még a határukban található **Gyöngy-szigetre** is, mellyel e könyvben Bácsföldvár ismertetésénél foglalkoztunk arra tekintettel, hogy e két település között terül el.

2.2. Nagykikindától (Kikinda) Nagybecskerekig (Zrenjanin)

Ebben a részben a Bánságnak Nagykikinda és Nagybecskerek között fekvő területeit – beleértve a román határhoz közeli településeket is – látogatjuk meg.

Nagykikindáról az előző fejezetben ismertetett Törökbecsére (Novi Bečej) vezető úton kívül tovább indulhatunk Basahíd (Basaid) felé, valamint a román határ felé is.

Először vegyük az irányt a basahídi út felé. Nagykikindától közel 20 km megtétele után érdemes balra kis kitérőt téve ellátogatnunk Töröktopolyára, Közép-Torontál népszerű búcsújáró helyére.

Töröktopolya, hivatalos neve: Banatska Topola

Lélekszám:

1910-ben: 596 német/ 544 magyar/ 5 szerb

2002-ben: 570 szerb/ 434 magyar/ 5 német

A település története, látnivalói: Töröktopolya (vagy Torontátopolya) kezdetben kis tanyacsoport volt a Karácsonyi grófok birtokán, akik az 1780-as években vásárolták meg a kincstártól területét. A falut híressé tevő **Szűz Mária-jelenések** idején, 1854–55-ben mindössze 600 lakosa lehetett. Nem sokkal előtte épült fel a mai templom helyén az iskolának is használt imaház.

1854 végén az a hír terjedt el, hogy a töröktopolyai imaházban Szűz Mária képe jelent meg. A temesvári püspök elrendelte az ügy kivizsgálását.

A vizsgálat során Lengyel Antal helyi tanító a következőket vallotta: „az első osztálybéli gyermekeket felszólítottam, jöjjenek ki olvasni. Ki is jöttek és Szakál István mondja Molnár Józsefnek, nézd mi vagyon ottan a falon, az felelé neki, hogy az valami emberi alak. De aztán Piring András azt mondja, hogy nem ember, hanem a Boldogságos Szűz Mária... Sokáig álmélkodva néztem, megijedve, gondoltam, hogyan jöhetett ez ide. A feszület mellett, ahol

a Boldogságos Szűz Mária mutatkozott, a lobogó alatt; én a lobogót elvettem onnan, de azért csak ottan volt a tünemény; én aztán megbátorodtam, odamegyek, megtörültem, de nem lehetett eltörölni... Akkor én nagyon megijedtem, a Mindenható Úr Istenhez fohászokdtam, hogyha vétettem, bocsássa meg bűneimet.”

Az ekkor feljegyzett jelenések hatására tömegesen érkeztek a kíváncsi hívek a faluba, az egyházi vizsgálat is megkezdődött, s a község előbb-utóbb búcsújáró helyé vált. A püspök pedig kegytárgyakat és egy szép Mária-képet ajándékozott a topolyaiaknak. Ez a kép azóta a templom fő kincse, s oltárképként az oltár fölött van elhelyezve.

Napjainkig a töröktopolyai kegyhely a Temesköz egyetlen máriás búcsújáró helye. A búcsút augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján kétnapos ünnepség keretében tartják. A zarándokok hagyományosan előző nap a kora délutáni órákban érkeznek autóbusszal, gépkocsival, traktorral. Valaha nagyon sokan gyalog tették meg az utat, de napjainkban már csak elvétve találkozunk gyalogos zarándokkal.

Töröktopolya temploma 1899-ben épült fel Kisboldogasszony tiszteletére, először torony nélkül, amit csak 1915-ben építettek hozzá. A templom mennyezetének díszítése a kalotaszegi kazettás mennyezetű templomok mintájára készült, festője Hódi József és Almássy Oszkár volt. A szentélyben levő három képet: a Szűz Máriát ábrázoló oltárképet, tőle balra az 1854-es látnokokat, jobbról pedig a zarándokok csoportját Patay László ráckevei művész festette. Az oltártól jobbra a négy nagy magyar férfi szentet jelenített meg: Szent István királyt, Szent Gellért püspököt, Szent Imre herceget, valamint Szent László királyt; az oltártól balra található kép pedig a magyar kereszténység három kimagasló nőalakját ábrázolja: Szent Erzsébetet, Boldog Gizella királynét és Szent Margitot.

Visszatérve a főútra Basahíd után újabb, néhány kilométeres kitérőt tehetünk balra Torontáltorda felé.

Torontáltorda, hivatalos neve: Torda

Lélekszám:

1910-ben: 4251 magyar/ 11 német

2002-ben: 1533 magyar/ 82 cigány/ 46 szerb

A település története, látnivalói: Tordát a 13. és 14. századi okiratok említik elsőként. A török hódoltság utáni betelepítése 1776-ban kezdődött és 1798-ig tartott. Pejácsevics Zsigmond gróf Szegedről és környékéről katolikus gányó (dohánykertész) családokat telepített ide, akik kezdetben bérlők voltak a gróf földjén, majd 1903-ban a birtokot a lakosság követeléseinek engedve kicéllázták, és 65 évre eladták a telepeseknek. A falu szülötte **Mihalovics József** (1814–1891) bíboros, Zágráb érseke.

A mai, klasszicista stílusú **katolikus templom** 1846–48 között épült, s Nepomuki Szent János tiszteletére van felszentelve, a parókia 1864-ben készült el. A templom búcsúja, s egyben a falunap május 16-án, Nepomuki Szent János napján, illetve a hozzá legközelebb eső hétfévégén van. A háromnapos ünnepi rendezvény sok látogatót vonz Tordára.

A tordai „**keserevizet**” 1923-ban fedezte fel Szekeres István helybeli lakos kútásás közben. A kesernyés ízű, gyógyhatású vizet két forrásból palackozták Szent György és Jordán néven, elsősorban a gyomorbántalmak orvoslására. A határban található két, még kihasználatlan termálfvíz-forrás kiaknázásával gyógyfürdő létrehozását tervezik.

A közelben található aracsi pusztatemplom gondozását Törökbecse és más környékbeli települések lakói mellett egy torontáltordai székhelyű szervezet, az **Aracs Hagymányápoló Társaság** is segíti. Minden év júliusának utolsó vasárnapján püspöki misét tartanak a romtemplomnál, ilyenkor kiviszik a tordai templomban tárolt kisharangot az általuk állított, fából faragott haranglábhhoz a romtemplom mellé. Évente többször munkaakciót is szerveznek a pusztatemplom környezetének rendben tartása céljából. (Az aracsi templomról bővebben az útikönyv korábbi részében olvashatunk.)

Következő megállóhelyünk Nagybecskerek felé Melence.

Melence, hivatalos neve: Melenci

Lélekszám:

1910-ben: 8511 szerb/ 244 magyar/ 143 német

2002-ben: 6293 szerb/ 65 magyar

A település története, látnivalói: A falut a 18. század elején leszerelt szerb határőrök alapították újra. A szabadságharc idején a falu 365 lakosa csatlakozott a szerb felkelőkhöz, miután azt ígérték nekik, hogy fejenként 2 hold földet kapnak ezért a császártól. 1849. március 29-én a szerb felkelőkkel megerősített osztrák csapatok Perczel Mór seregével ütköztek meg a falu mellett.

Itt született 1905-ben **Bogner Mária Margit** vizitációs nővér, a „magyar Kis Szent Teréz”, akinek boldoggá avatása folyamatban van.

Melence határában található a 4 km² alapterületű **Ruszanda-tó**, melynek északi partján 1867-ben gyógyfürdőt létesítettek. Ma ez a Bán-ság egyetlen működő **gyógyfürdője**. A tó vize kénes, de magas só-, illetve alkálitartalma miatt a tengervízhez hasonló összetételű. A ruszandai gyógyvíz kiválóan alkalmas balesetek utáni rehabilitációra és többféle idegrendszeri, ill. bőrbetegség (pl. ekcéma, pszoriázis, akné), valamint meddőség és nőgyógyászati, illetve reumatikus panaszok kezelésére. Elérhetőségeik: office@banjarusanda.rs Tel.: +381 23-731-050. (www.banjarusanda.rs)

Melence elhagyása után nemsokára útelágazáshoz érünk. Ha balra térünk, egy kicsiny magyar faluba jutunk.

Magyarszentmihály, hivatalos neve: Mihajlovo

Lélekszám:

1910-ben: 849 magyar/ 36 német/ 32 szerb

2002-ben: 944 magyar/ 37 szerb

A település története: Ez a mai napig 94%-ban magyar lakosságú falu nevét templomának védőszentjéről kapta. Határa az 1800-as években Kiss Ernő eleméri birtokának része volt és dohánykertészekkel telepítették be. Itt talán nem jelent akkora gondot a beolvadás és az elvándorlás, mint a Délvidék oly sok településén: a belterjes gazdálkodás sok embernek biztosít megélhetést. A falu fő kereseti forrása a zöldség- és gyümölcsstermesztés, árúját a becskerekre piacon értékesíti. A faluban a József Attiláról elnevezett művelődési egyesület keretein belül foglalkoznak hagyományőrzéssel.

Melence után, még Nagybecskerek elérése előtt jobbra letérve a főútról Elemérré érkezünk.

Elemér, hivatalos neve: Elemir

Lélekszám:

1910-ben: Alsóelemér: 905 német / 78 magyar/ 22 szerb

Felsőelemér: 3076 szerb /195 német/ 121 magyar

2002-ben: 4158 szerb/ 93 magyar/ 181 cigány

A település története, látnivalói: Ma a szerbiai kőolajvezeték-hálózat fontos csomópontjaként ismert, középkori eredetű település első lakói a török pusztítás után az akkori török állami földön (törökül el-emírje) letelepedett szerbek voltak, akik állítólag Rákóczi kurucai elől menekültek ide. 1796-ban német telepesek is érkeztek, akik nehezen fértek meg a szerb lakossággal, ezért a település kettévált Alsó- és Felsőelemérrre. A falu birtokosa egykoron Kiss Ernő, későbbi aradi vértanú altábornagy volt.

Eleméri és ittebei Kiss Ernő honvéd altábornagy Temesváron született 1799-ben, dúsgazdag magyar-örmény nemesi családból. 1848-ban a császári és királyi 2. (avagy Hannover-) huszárezred parancsnoka volt Nagyikindán, és ezredével az elsők között kezdte meg a küzdelmet a délvidéki szerb felkelők ellen. Tábornokká 1848 októberében nevezték ki. 1849 januárjában, a pancsovai vereség után felmentették a bánsági hadtest parancsnoksága alól, viszont érdemei elismeréseként országos főhadparancsnok lett, altábornagyi rangban. 50 éves korában a golyó által kivégzettek csoportjában ő volt a harmadik aradi vértanú. Érdekesség, hogy Kiss Ernő korábban együtt szolgált a halálos ítéletet felette is meghozó Haynauval, kártyapartnere is volt, sőt kölcsönöket is adott neki.

Kiss Ernő családjának kastélyát a 20. század első felében sajnos lebontották. A tábornok testének nyughelye azonban 1872 óta a mai napig az itteni **katolikus templom kriptája**. A sárga színű, frissen felújított, klasszicista stílusú templomot keressük, melynek oldalán emléktábla is látható. A kulcsokat a főutcán működő rózsaszínű kocsmánál kérhetjük el.

Kiss Ernőt Aradon 1849. október 6-án reggel fél hatkor lőtték agyon. Haynau utasításának megfelelően az aradi várparancsnok közölte a családtagokkal, hogy a holttesteket nem engedik elszállíttatni, ott lesznek eltemetve kivégzésük helyén. Haynau parancsa végül mégsem teljesült maradéktalanul: amelyik családnak titokban sikerült megegyeznie a hóhérrel, az elszállíttathatta szerette testét.

A golyó által kivégzetteket az egyik aradi várkapu mellett, a fal tövében földelték el. Innen sikerült Kiss Ernő holttestét egy aradi huszárnak és a család komornyikjának segítségével harmadnapra virradóan kiásni, és a várfalakon rendszeresen feltűnő őrzőjeleket kijátszva egy taligán a huszár aradi lakhelyére vinni. Ezt követően az aradi temetőben hantolták el a testet, sírhalmára hamis feliratú kereszt került. A maradványokat hat év múlva Katalinfalvára, Kiss

Erő egy rokonának birtokára vitték, majd újabb közel húsz év múlva kerültek a mai nyughelyre, Elemérre.

Elemértől Becskerek felé menet a falu végén, az úttól jobbra az egykori **német temető kápolnájának és kálváriájának romjai** láthatók.

Amennyiben Nagykikindáról nem Basahíd (Basaid) felé, hanem a román határ felé vesszük az irányt Nákófalva (Nakovo) érintésével jutunk az egykor Lotaringiából érkezett francia bevándorlók által alapított településekhez.

Szenhubert avagy Bánátnagyfalu, hivatalos neve: Banatsko Veliko Selo

Lélekszám:

1910-ben: 1351 német/ 80 magyar/ 13 szerb

2002-ben: 2922 szerb

A település története: Saint Hubert, Charleville és Seultour falvakat francia telepesek hozták létre 1762 és 1773 közt, akik Lotaringiából érkeztek családjaikkal együtt. Később németek is érkeztek ide, akik idővel magukba olvasztották a francia alapítókat. 1944-ben a németeknek el kellett hagyniuk lakóhelyüket, helyükre boszniai szerbek érkeztek. Az 1791-ben emelt katolikus templomot 1945-ben lerombolták. Az egykori három település ma Nagyfalu (Banatsko Veliko Selo) néven szerepel a térképeken. Magyaros elnevezésük, a Szenhubert, Károlyliget és Szentborbála, mely neveket az 1897-es falunév-magyarosítási törvény időszakában kaptak.

Torontáltószeg, hivatalos neve: Novi Kozarci

Lélekszám:

1910-ben: 1119 német/ 95 magyar

2002-ben: 2122 szerb/ 11 magyar

A település története, látnivalói: A falu sorsa, mint az a fenti nemzetiségi adatokból is kitűnik, jól példázza az egykor német többségű

Bánság sváb falvainak mostoha történelmét. Az 1408-tól adatolható Torontáltószeg ma egyike a szerb-román határ vonzaskörzetében található, egykor szinte tisztán németekkel, majd a világháborúk és a németek elűzése után szerbekkel és bosnyákokkal telepített kis falvaknak. Első újkori katolikus plébániáját 1769-ben alapították, templomát Nagyboldogasszonynak szentelték. 1921-22-ben új plébániát alapítottak itt (a szomszédos Nákófalvához és Szenthuberthez hasonlóan). Az új templom 1940-re épült fel, s Albert Mátyás nagykikindai esperes áldotta meg. Ezt a templomot a II. világháború után érkező bosnyák telepesek lebontották, a helyén ma körforgalom, illetve park található. A tószegi plébánost, Steigerwald Ádámot (1876–1944) 1944. november elején a jugoszláv partizánok megkínózták, majd lelőtték. A délvidéki németek egy része még a visszavonuló német csapatokkal együtt menekült el. A maradék közül sokakat a meggyilkoltak, másik részüket kényszermunkatáborokba internálták, ahol szintén sokan elpusztultak az embertelen bánásmód következtében. A táborokat túlélők sem térhettek vissza szülőföldjükre, őket Németországba telepítették ki.

Következő megállóhelyünk Torontáloroszi.

Torontáloroszi avagy Kisorosz, hivatalos neve: Rusko Selo

Lélekszám:

1910-ben: 1991 magyar/ 618 német/ 2 szerb

2002-ben: 1880 szerb/ 1181 magyar

A település története, látnivalói: A falu múltja nem jelentős, de 2003 óta rendkívül ambiciózus szervezőknek köszönhetően a Bánság egy magyar kulturális központja kezd itt kialakulni és kiépülni a **Torontál Magyar Oktatási, Művelődési és Ifjúsági Központ** keretében. Mind az ezzel kapcsolatos aktuális információkért, mind pedig az ifjúsági központ mellett működő **tájház** megtekintésének szándékával Talpai Sándort kell keresni. Címe: Petőfi Sándor u. 21. Tel.: +381-230-58-202 vagy +381 65-56-42-970.

A Torontál Művelődési Központ táborain kívül a **Guzsalyos**, azaz három testvértelepülés, Kisorosz, Apátfalva (Magyarország) és Apáca (Románia) közös rendezvénye érdemel figyelmet.

A nagybecskerekre vezető főútra rátérve balra néhány kilométer csupán a szerb-román határ. A túloldalon a romániai Zsombolyára és a Bánság egykori fővárosába Temesvárra is ellátogathatunk.

Letérhetünk itt Tamásfalva avagy Hetény, illetve Magyarittabé felé is, mielőtt Nagybecskereknek vennénk utunkat.

Tamásfalva avagy Hetény, hivatalos neve: Hetin

Lélekszám:

1910-ben: 1291 magyar/ 505 német/ 5 szerb

2002-ben: 406 magyar/ 306 szerb

A település története, látnivalói: A kicsiny zsákfalu Ittabé s a szerb-román határ közt található. Első, 1697-es írásos említése óta sok megpróbáltatáson ment keresztül. Elég csak arra utalni, hogy az 1848-as szabadságharc falubeli hősi áldozatainak az emlékműve a romániai Gyertyámos temetőjében van. A szabadságharc után Arad, Szeged és Pécska környékéről sok bujdosó honvéd telepedett le ebben a kis félreeső községben, akik a Bega szabályozásakor jutottak munkalehetőséghez. A vizenyős területeket lecsapolták, kiegyenesítették és erős, magas gáttal védték a tavaszi olvadáستól-zajlástól a környező falvakat és szántókat. Sokszor elvitte a víz a fahidakat, ezért a 19. század végén vashidat emeltek Ótelek felé, amit az 1970-es évekre elbontottak. A falu **templomát** 1868-ban építették. Az első világháború a tamásfalviaktól is nagy áldozatokat követelt, majd a második is, amely tizenkilenc fiatal magyar életébe került. Utóbbi a lakosság harmadát kitevő németek (svábok) elűldözését-kitelepítését is magával hozta.

Magyarittabé, Ittebe, hivatalos neve: Novi Ittebej

Lélekszám:

1910-ben: 2208 magyar/ 7 szerb

2002-ben: 1077 magyar/ 103 szerb

A település története, látnivalói: Az első okirat az akkor még Keve vármegyében fekvő ittebei bencés apátságról 1219-ből maradt fenn.

A dokumentum szerint a csanádi püspök eljárást indított a szerzetesek ellen, minthogy azok a templomi liturgikus tárgyakkól hamis pénzt kezdtek verni. A szerzetesek ezután a számonkérés elől megszöktek a kolostorból...

A település régi neve Itebő, amely elnevezés egy Ite nevű nemzetiségű birtokára utal. A török alatt lakossága Észak-Magyarországra vándorolt, a falu teljesen elnéptelenedett. A hódoltsági időszakot követően, 1781-ben Kiss Izsák vásárolta meg a területet a kincstártól. Ittabé határát ebben az időben szerb ajkú telepesek lakták, akik elégedetlenek voltak az új földesúrral, amiként a környező települések jobbágysai is. Lázadások törtek ki, amelyeket katonai beavatkozással igyekeztek elfojtani, s ezt követően a szerbittabéiak egy része a határőrvidékre vándorolt. A földesúrnak a föld megművelésére azonban munkaerőre volt szüksége, ezért 1786-ban í-ző nyelvjárást beszélő (fésű helyett pl. físzű-t mondanak) **református** magyarokat hívott **Békés vármegyéből**, akik Szerbittebétől nyugatra Magyarittelebe néven alapítottak új települést.

Az idetelepülő mintegy 200 család első, fából épült templomát árvíz mosta el, a második fából készült és tűzvészben pusztult el. A ma is álló **templom** 1861 és 1866 közt épült fel klasszicizáló stílusban. A templom tömör fából készített berendezéséről beszélnek, hogy az azokhoz szükséges fákat az ittabéiek Erdélyben maguk vágták ki, majd úsztatták le a Bégán Ittabére, ahol saját kezükkel készítették el az időtálló, vaskos bútorzatot. 1963-ban a templom kigyulladt, ami után az eredeti tervrajzok szerint újjátették fel 2000-ben. Temesváron készült az orgona és a toronyóra, amelyek több mint 100 évesek. A falu múltjának szomorú dátuma 1849. január 19-e, amikor a civil lakosság kénytelen volt elmenekülni a rájuk törő szerb katonák elől. Az esemény a Sára-napi szaladás néven maradt meg a nép emlékezetében.

Magyarittele legnagyobb nevezetessége a **Kossuth Lajos mellszobor**, a Délvidék két álló Kossuth-szobra közül az egyik. A református templom mellett található, arccal a kibocsátó „őshaza”, azaz Békés vármegye felé.

Az 1900-es évek elején merült fel az ittabéi lakosokban a gondolat, hogy az 1848–49-es szabadságharcnak emléket állítsanak. A falu lakossága két táborra oszlott: az egyik azt akarta, hogy Kiss Ernőnek emeljenek szobrot, mivel a Kiss földbirtokoscsalád neve elválaszthatatlan Magyarittelebétől, a másik, számosabb csoport Kossuth Lajost részesítette előnyben. Horvay János szobrászművész készítette a szobrot, amelyet 1904. május 14-én lepleztek le, s azóta a falu jelképévé vált.

Az I. világháború végén egy szerb katona szívtájékon átlötte a szobrot. A falusiak ekkor a ledöntött szobrot elrejtették a templomban. 1941-ben újra

visszakerült eredeti helyére, ahol azóta is áll. A második világháború végén a bevonuló szerb katonák megint gyanakodva néztek a szoborra. A helyiek emlékezete szerint parancsnokuk megkérdezte egy helybelitől, hogy ki az, akit a szobor ábrázol. „Herój” (egy hős).– hangzott a találékony felelet. Így a katonák nemhogy nem döntötték le, hanem tisztelegve vonultak el mellette.

A Kossuth szobrot 1990. március 15-e óta minden évben megkoszorúzzák, így Ittabé a délvidéki 1848-as ünnepek fő helyszíne.

Ma már nehezen hihető, de Magyarittabé és Becskerek között valaha menetrend szerinti **lővontatású, majd gőzös hajó** közlekedett a Bega folyón (vagy, ahogy az igazi helyiek mondják, a Bigén). Nem volt kővesút, így a kofák a folyón szállították az aprójószágot, a zöldség- és főzelékfélét az ily módon 5-6 óra utazással elérhető városi piacra.

A kitérő után Magyarcsernyén keresztül folytassuk utunkat Nagybecskerek felé.

Magyarcsernye, hivatalos neve: Nova Crnja

Lélekszám:

1910-ben: 3849 magyar/ 127 német/ 108 szerb

2002-ben: 1574 magyar/ 112 szerb

A település története, látnivalói: A települést 1794-ben Szeged-környéki dohánykertészek letelepítésével **Csekonics József**, a szakszerű lótenyésztés úttörője, a magyar ménésintézetek atyja alapította. Ekkoriban került Csekonics birtokába a Zsombolya és Csősztelek közötti 40.000 hold nagyságú kincstári birtok, s ő alapozta meg anyagilag a neves torontáli nábobdinasztia hatalmát, melynek neve utóbb fogalomként vált. Utódai a grófi címet is megszerezték, s a vármegye politikai életére erős befolyással voltak. A falu **katolikus temploma Szent Ágota tiszteletére** van felszentelve. A művelődési élet szervezője az Ady Endre Művelődési Egyesület, de nagyon aktív a helyi önkéntes tűzoltó- és a vadászegyesület is.

Vendéglátás: Boys vendéglő, JNA u. 3. Tel.: +381-23-815-339 vagy +381-64-1245-386.

Sólyom Vadászegyesület vendégháza, Kis Ferenc u. 47. tel.: +381-23-815-240. Érd.: Kormányos Lajos vadászelnöknél, JNA u. 124. Tel.: +381-23-815-263, mobil: +381-63-7404-525.

Nagybecskerek, hivatalos neve: Zrenjanin

Lélekszám:

1910-ben: 9148 magyar/ 8934 szerb/ 6811 német

2002-ben: 56.560 szerb/ 11.605 magyar

Mottó:

Bátya, bátya, mely az út Becskerekére?

Uram, uram, ez az út Becskerekére.

A fenti rigmus az első kottával is lejegyzett magyar zenei emlék: egy népdalnak vagy mondókának a töredéke 1520 körülről. Pominóczky Fülöp óbecszi ferences szerzetes kézikönyvének belső borítóján maradt fenn a gyulafehérvári Batthyányi-könyvtárban.

A település története, látnivalói: A település nevének eredete a *Becs kereke*, azaz egy *Becs* nevű ember *erdeje* szóösszetételből fejthető meg (A népmesékből és népdalokból ismert „kerekerdő” is a *kerek* szó valamikori erdő jelentéséről árukkodik). A város szerb neve az első világháborúig szintén *Bečkerek* volt, de a két világháború között a Petrovgrad nevet adták neki Péter szerb királyról, a második világháború óta pedig a torontáli partizánok vezetőjének, *Zsarkó Zrenjaninnak* a nevét ragasztották rá. A település hivatalos magyar neve néhány éve újra Nagybecskerek, ezt a feliratot láthatjuk a helységnevtáblákon is.

A település első írásos említése 1326-ból származik. Középkori templomának létezését bizonyítja egy 30 cm átmérőjű **román oszlopfő**, amit 1885-ben találtak meg az új megyeház alapjait ásó munkások. Ugyanekkor a középkori **becskereki vízivár** falmaradványai is előbukkantak. Becskerek a 16. században is fontos kereskedelmi gócpont volt. A török 1551-ben elfoglalta várát, és a földig rombolta.

Nagybecskerekre a török utáni telepítések során a magyarokon kívül németek, szerbek, franciák, sőt első telepesekként spanyolok is kerültek, így történhetett, hogy Nagybecskereket egy időben Új Barcelónának is nevezték. Rajtuk kívül a térségbe

bolgár, cseh és horvát katolikusok is érkeztek, s még napjainkban is híresen sokféle nemzetiség él Becskereken: a 2002-es népszámlálás adatai szerint a kérdőívben szereplő 23 nemzetiség tagjai mind megtalálhatóak itt.

A török hódoltság után Becskereknek még sokáig törökös külleme maradt, az utolsó török mecsetet, mely a régi megyeház udvarában állt, és némi átalakítás után több mint fél évszázadon keresztül a katolikus templom szerepét is betöltötte, 1820-ban bontották le. Az új templom 1758 és 1763 között épült fel barokk stílusban, ám 1863-ban a harangok súlya alatt megrongálódott a tornya, meglazultak az alapjai, így ismét új templom építése vált szükségessé.

1336-ban a becskereki János pap plébániája mindössze 26 családot számlált, mára viszont Nagybecskerek a régió katolikus magyarságának központja: püspökség lett. A **püspöki palotát** a központban, a főtéren találjuk, közvetlenül a **Nepomuki Szent János** tiszteletére **szentelt templom** mögött. A mai katolikus templom – ma már püspöki székesegyház – 1868-ban épült fel historizáló eklektikus stílusban Stefan Gyorgyevics nagybecskereki építész-mérnök tervei alapján. A főoltár fölött látható nagyméretű olajfestmény Jakobey Károly alkotása. A két mellékoltár fölött található olajfestmény közül a jobb oldali Szűz Mária szokatlan ábrázolása **Székely Bertalan** munkája. A templomban **emléktáblája** áll Nagybecskerek híres szülöttének, **Lázár Vilmos honvédezedesnek**, az aradi vértanúk egyikének.

Szkárosi **Lázár Vilmos** aradi vértanú (1815–1849) örmény eredetű magyar nemesi családban született. Katonai szolgálatát 1834-ben kezdte, de 1844-ben elhagyta a katonai pályát, és feleségével, báró Reviczky Máriával visszavonult zempléni birtokára gazdálkodni. Az 1848-as események hatására belépett a magyar seregbe. Részt vett az utászkar szervezésében, majd 1849 januárjában Perczel Mór hadtestében teljesített szolgálatot. Február 1-jétől őrnagyi rangban Répásy Mihály tábornok segédtisztje volt. Noha csak ezredesi rangot viselt, mint önálló hadtestvezénylőt a szabadságharc tábornokaival együtt állították az aradi hadbíróság elé. Mivel a császári csapatok előtt tette le a fegyvert, „*kegyelemből*” golyó általi halálra ítélték. Az így kivégzettek közül ő volt az első a sorban.

A város kulturális élete a reformkorban kapott nagy lendületet. 1833-ban alakult meg a kaszinó az egykori Plank-kertben, az ún. Kisamerika városrészben. A kaszinónak Széchenyi István gróf is dísztagja volt.

Az érdekes nevű **Kisamerika** városrész alapítása az 1830-as években történt. Eredetileg erdő volt a helyén, de ezt a kincstár kiirtatta. A városnegyed egy szigeten terül el, és a kezdetektől fogva pompás családi birtokok terpeszkedtek rajta.

A Kisamerika elnevezés eredete bizonytalan. Egyesek szerint az 1950-es években felhúzott magas épületekről asszociáltak a becskerekiek Amerikára, mások szerint még az 1900-as évek végén kapta nevét és az itt épült villanegyed emlékeztetett az Egyesült Államokra. A harmadik magyarázat szerint a szigetszerű elhelyezkedése és az itt élők gazdagsága folytán válhatott a város szívében található „ígéret földjévé”.

Az első becskerei kőszínház 1839-ben az örmény származású Gyertyánffy család telkén lévő magtárból alakították ki, ahol a becskerekiek többek között Blaha Lujza, Déryné Széppataki Róza és Prielle Kornélia játékát is láthatták. Nagybecskereknek előbb volt kőszínháza, mint Szegednek vagy Kecskemétnek. Jelenleg a **Madách Amatőr Színpad** működik a városban, amely csak elnevezésében amatőr. 1953 óta játszanak, Vajdaság-szerzte fellépnek, de a határokon túl, így Budapesten is vannak vendégszerepléseik. Évente három bemutatót és mintegy harminc előadást tartanak.

Becskereken az első könyvkereskedés a főutcai **Fetter-házban** nyílt 1843-ban, itt az aradi származású Bettelheim-fivérek kiadót is működtettek. Az első nyomda a városban 1847-ben kezdte meg munkáját a megyeház mögötti Úri utca 3. szám alatt.

1920-ig Nagybecskerek Torontál vármegye székhelye volt. Az első vármegyeház a várossal együtt áldozatul esett az 1807-es nagy tűzvésznek, ekkor a megyei irattár jó része is elpusztult. A tűzvész után épült ki Nagybecskerek mai városképe, a széles utcák, a tágas középületek és a templomok. Fischer József tervei alapján, közadakozásból épült fel a második megyeháza, de ez egy idő után szűknek bizonyult. A most is látható, klasszicista stílusú **vármegyeház** 1885 és 1888 között épült **Lechner Ödön** és **Pártos Gyula** tervei szerint. A két tervezőt bízták meg az építkezés művezetésével is, így személyesen felügyelték a munka folyamatát. A vármegyeháza épülete átalakítva, de magában foglalja a korábbi, 1810-ben épült székház főépületét is, illetve kétoldalt új épületszárnyal bővült. Tetejét Zsolnay-cserép borítja, közepét torony díszíti.

A vármegyeháza alapkövének letételére 1886 novemberében került sor, s az alapkő alá egy időkapuszulát is elhelyeztek az utókornak szóló üzenettel. A rézurna tartalmazza az építkezésre vonatkozó határozatokat, az alispán azévi jelentését, a tisztikar névsorát, a forgalomban lévő pénzeket, illetve a korabeli helyi lapok egy-egy példányát.

A városháza melletti bal oldali utcában (a Népfront utcában) álló háromszintes épületben a Miasszonyunkról nevezett **Szegény Iskolanővérek rendje** leánynevelő intézetet működtetett 1880 és 1944 között. Ekkor az új hatalom a nővéreket elkergette, az épületet államosította, melyben az utóbbi években egészségügyi szakközépiskola működött. A katolikus egyház a közeljövőben várhatóan visszakapja az ingatlant, s ekkor a magyar nyelvű oktatás kibővíülhet a településen.

1919-ig a főtéren állt ittebei **Kiss Ernő** aradi vértanú tábornok szobra. Ekkor a szobrot az akkor még járó becskereki villamossal húzták le a talapzatáról, majd összetörték. Mára csak a feje maradt meg, amelyet a Városi Múzeum pincéjében őriznek. A főtéren ma **Péter szerb király lovas szobra** áll. A főtérről a Béga-part felé fordulva találjuk meg a **Városi Múzeumot**. Reprezentatív helytörténeti és néprajzi kiállításai van, valamint képzőművészeti és régészeti tár-
lata is figyelemreméltó.

A város jelképévé vált az a **kis híd**, mely az immár állóvízzé változtatott folyócskán ível át, s amely nem sokkal a megyeháza után, 1903-ban épült meg, a Béga folyó első vashídjaként. A kis híd a kisamerikai városrészből vezet be a központba. Vele szinte egy időben épült fel az azóta lebontott nagy híd is. A kis híd felépítése abban az időben nemcsak a közlekedési viszonyokon javított, hanem a város ezáltal jogot nyert arra, hogy a vízen szállított gabonafélék után dupla vámot szedhessen.

Az elsőként épült kishíd a tragikus sorsú, a magyarok által igen kedvelt Erzsébet királyné nevét viselte, míg a néhány év múlva elkészült nagyhíd – melyet a híres párizsi építész, Eiffel tervezett – Ferenc József királyról nevezték el. Az 1960. év szomorú időszak volt a város történetében, ugyanis sok más múltidéző, szép épülettel együtt ekkor bontották le a nagyhídat is.

A hídon átérve a Kisamerikába, a Bega partján impozáns építményt találunk, az **igazságügyi palotát**. A telek eredetileg a kincstári kocsmá s a dohányfelvásárló állomás épületének adott helyet, mígnem 1906 és 1907 közt a pesti Aigner Sándor tervei alapján historizáló eklektikus stílusban megépült az új bírósági épület, melyet ma is rendeltetésének megfelelően használnak.

Az építkezés szűkre szabott költségvetésének voltak kellemetlen velejárói, így a díszes palotáról átadása után derült ki, hogy csak néhány terembe lett bevezetve a villanyvilágítás, hogy nem volt elég hely az iratok raktározásához, valamint hogy nem volt vízvezeték! Ezeket azóta természetesen pótolták.

Az igazságügyi palota mellett, az egykori Kálvin téren áll a **református templom**. Ez a templom a becskerekai gyülekezet egykori pásztorra, Szalay József tíz évig tartó adománygyűjtésének eredményeként épülhetett fel 1891-re. A lelkész az ország közel 200 települését látogatta végig a nemes cél érdekében. Az igazán kecses neogótikus stílusú templom tervezője Zaboretzky Ferenc.

A Kisamerikában találjuk a régi szépségét sajnos már csak töredékesen őrző parkot, a **Plank-kertet**. A valamikor látványos népkert megalapítója, Plank Ferenc a becskerekai erdő Bega felé lenyúló részét alakíttatta át parkká, majd nyitotta meg a nagyközönség számára. A kert közepén körönd állt, végében domb, s azon két „vártorony”, amelyekből az egyik még mindig megvan.

A főtérrre visszamenve Péter király lovasszobrával szemben, a sétálóutcától jobbra találjuk az egykori **piarista gimnázium épületét**. Az iskola valaha jelentős szerepet töltött be Nagybecskerek, sőt az egész Bánság életében. Alapjait 1845-ben vetették meg hosszas szervezőmunka után, s 1846-ra már készen állt a tanulók fogadására. Az épület három részre tagolódott eredetileg, a „gymnasiális épület”-re, ahol a tanítás folyt (ez a Gimnázium utcára néz), az Orszler József tervezte gimnáziumi kápolnára (a Gimnázium utca sarkán), illetve a rendházra. Egyházi iskolaként 1920-ig működött, akkor a piarista tanárokat egy éjszaka alatt elzavarták, azóta állami iskola. Ma itt működik a Bánság egyetlen magyar gimnáziumi tagozata. Ennek a gimnáziumnak volt tanára **Králik László** (1871–1939), a magyar cserkészlet szellemi atyja. Emlékére 2002-ben táblát állítottak a gimnáziumtemplom belterének falán a következő felirattal: „*E kegyesrendi – piarista templom mellett működött a rend nagybecskerekai főgimnáziuma*”.

ziuma. Itt az 1909–10. tanév végén megjelent évkönyvben ismertette Králik László tanár 134 oldalas tanulmányában – először magyar nyelven – Baden Powell (a cserkészzet megalapítója) »Scouting for Boys« – Cserkészzet fiúknak – című könyvét. A tanulmányban jelent meg először a cserkésző-cserkész szó a mai értelemben.”

A „kötelező” látnivalók megnézése után kellemes sétát tehetünk a város korzóján, ahol kávézót és cukrászdát is találunk. Így jutunk a főtértől a sétálóutca másik végén balra nyíló mellékutcában a **görögkeleti szerbek** szép barokk **templomához**, melyet 1746-ban építettek Mária mennybemenetele tiszteletére.

Nagybecskerek **evangélikus templomát** a központtól távalabbi Čehoslovačka (Csehszlovák) utcában találjuk. Az épületet ma kizárólag a szlovák közösség használja; akárcsak például az újvidéki templomot is - holott többek között magyar evangélikusok is élnek a városban. Ennek az az oka, hogy a szlovák evangélikus egyház püspöke partizánparancsnok volt a világháború alatt, s így a kommunista vezetéstől olyan kedvezményeket tudott kérni felekezete számára (és sajnos sokszor a magyarok rovására), amelyenkről a többi egyház nem is álmodhatott.

Nagybecskereken élt élete utolsó 20 évében **Lauka Gusztáv** (1818–1902) író, költő, humorista, Petőfi és Jókai barátja. Egy időben a megyei levéltár igazgatója is volt, **háza** a Stevice Jovanovity u. 12. alatt, **sírja** a katolikus temetőben található. A városban töltötte gyermek- és ifjúkorát **Fülep Lajos** (1885–1970) a 20. század egyik legsokoldalúbb magyar értelmiségije, művészetfilozófus, református lelkész, Cézanne festészetének és Ady költészetének egyik első méltatója. A híres becskerekiek sorába tartozik még **Petrovics Emil** (1930) Erkel- és Kossuth-díjas zeneszerző, a pesti Operaház volt igazgatója, **Léphaft Pál** karikaturista, valamint **Kemény Ferenc** (1860–1944), Pierre de Coubertinnek, a modernkori olimpiák elindítójának legközelebbi munkatársa és 13 évig a Nemzetközi Olimpiai Bizottság első titkára.

Szálláshely: a várossal összeépült Muzslyán található az Emmausz katolikus fiúkollégium, ahol nagyon szép, rendezett környezetben 4 ágyas fürdőszobás szobákban lehet megszállni. A kollégiumban étkezési lehetőség is van. Cím: Muzslya, Magyar kommun u. 56. Tel.: +381-23-549-814.

Következő állomásunk, Muzslya falu tulajdonképpen nem önálló település, ma már Nagybecskerek része.

Muzslya, hivatalos neve: Mužlja

Lélekszám:

1910-ben: 3247 magyar/ 76 német/ 21 szerb

A település története, látnivalói: A falu a Béga és a Tisza korábbi árterületén fekszik, ahol a 19. század előtt nem volt emberi település. Létrejöttének helyi politikai okai voltak.

A 19. század végén Nagybecskerek város kormányparti vezetősége ingatag politikai helyzete miatt elhatározta, hogy pozícióját kormányparti lakosok betelepítésével erősíti meg. Ez okból 1890-ben a város határa melletti kincstári tulajdonú legelőkre 420 magyar katolikus családot költöztetett.

A telepések nagyrészt Észak-Bánságból érkeztek, legtöbben, 155 család Szajánból. Az új település közigazgatásilag Nagybecskerek része lett, annak X. kerületét alkotta. Ám a városrész 1905-ben a helyiek küzdelmének eredményeképpen Nagybecskerek városának akarata ellenére Felsőmuzslya néven önálló községgé vált. 1954-ben azután ismét a városhoz csatolták.

Muzslya temploma 1902-ben épült, ez a **Mária Szent Neve templom**. A település vallási életében fontos szerepet tölt be a Bosco Szent János által alapított szalézi rend, amely az ifjúság helyes nevelését tartja elsősorban szem előtt. 2002-ben épült fel az **Emmausz Kollégium**, amely a szórványban élő magyar fiúknak biztosít bentlakást és közösséget anyanyelvükön való továbbtanulásuk érdekében. A Kollégiumban szállást biztosítanak turistáknak és átutazóknak is. Kapcsolat: www.emmauszkollegium.net, illetve +381-23-527-754, +381-62-286-950.

Muzslyán született **Sziveri János** (1954–1990) az újabb kori délvidéki költészet fiatalon elhunyt, meghatározó alakja, az Új Symposion folyóirat szerkesztője. Házán (Sztefica Jovanovity u. 12.) emléktábla található, s a településen róla elnevezett színhátszó kör működik. Emlékére 1991-ben irodalmi díjat alapítottak, melyet 1992 óta évente adnak át tehetséges fiatal költőknek.

Becskerektől délre, már az agglomerációban találjuk Lukácsfalvát.

Lukácsfalva, hivatalos neve: Lukino Selo

Lélekszám:

1910-ben: 872 magyar/ 38 német/ 26 szerb

2002-ben: 404 magyar/ 78 szerb

A település története, látnivalói: Lukácsfalva Muzslya mellett, a Császár-tó védett területén található. Lakossága túlnyomórészt magyar. Templomának búcsúja Kisboldogasszonykor van. Érdekes hagyományt ápolnak a településen a „kancsikások”. A kancsika egy ostor, melyet a helybeliek nagyon ügyesen kezelnek: látványos bemutatókat is tartanak, mint kell vele bánni. Híres még a lukácsfalvi paradicsomlé és tökök málé.

2.3. Nagybecskerekétől (Zrenjanin) Pancsován (Pančevo) át Keveváráig (Kovin)

Ebben a részben a Bánság Nagybecskerekétől Pancsováig, illetve onnan Keveváráig elterülő részét mutatjuk be. Első úticélunk a Nagybecskerekétől alig 8 kilométerre délre fekvő Écska.

Écska, hivatalos neve: Ečka

Lélekszám:

1910-ben: 1062 német/ 420 román/ 171 magyar/ 20 szerb

2002-ben: 2483 szerb/ 1325 román/ 196 magyar/ 123 jugoszláv

A település története, látnivalói: A hagyomány szerint Écska nevét Attila hun király egyik felesége után kapta. A település a középkorban vám- és révhely volt, a török hódoltság végén azonban néhány szerb és román család élt itt csupán. A falu határát a 18. század végén az örmény származású Lázár Lukács (**Lázár Vilmos** aradi vértanú rokona) árverésen vette meg a kincstártól. A földesúri függés veszélyének megjelenésekor az écskai szerbek elköltöztek, helyükre magyarokat, szlovákokat, bolgárokat és románokat telepítettek. 1802-ben a településről a szlovákok Antalfalvára költöztek, helyükre érkeztek a német telepesek, akik a bolgárok 1825-ben történt elköltözésével kerültek abszolút többségbe.

1848 júliusában Écska határában verte vissza a honvédsereg Kiss Ernő, későbbi aradi vértanú vezetésével a Nagybecskerek elfoglalására induló szerb sereget.

A **Lázárok** egykori **kastélyát** Lázár Ágoston építtette az 1800-as évek elején, majd a század végén az épület Harnoncourt Félixre szállt, aki angol romantikus stílusban bővítette tovább. Egzotikus trófeáiból vadászmuzeumot rendezett be itt, és többször vendégül látta Liszt Ferencet és Ferenc Ferdinánd trónörökösét. Az épület ma **Kastel Hotel** néven **kastélyszálló és étterem**, így keressük, ha a faluba érkeztünk!

A falu jelenlegi **katolikus templomáról** a helyiek azt mesélik, hogy 1863-ban az előző, kisebb templom köré, majd fölé épült, azaz egészen az új épület elkészültéig nem bontották el a régit!

A főúton Belgrád felé továbbhaladva néhány kilométer múlva forduljunk jobbra Erzsébetlak irányába.

Erzsébetlak avagy Nagyerzsébetlak, hivatalos neve: Belo Blato

Lélekszám:

2002-ben: 583 szlovák/ 488 magyar/ 128 bolgár/ 118 szerb

A település története, látnivalói: A török idők után német telepesek alapították a falut, amelybe a későbbiekben számos nemzetiség költözött. A németeknek a második világháború után távozniuk kellett.

Sokak szerint ez a kis zsákfalu ma az egyik legszebb és legrendezettebb falu az egész Bánságban, amelyben a nemzetiségek igazi testvériségben élnek együtt. Ez megmutatkozik például az iskolában, ahol olyan arányban tartanak különféle nyelveken órákat, amilyen arányban az adott nemzetiség a falut lakja, illetve a **tájházban** is (**etnoház** néven kell keresni), ahol az itt honos különféle nemzetiségek viseleteit és berendezési tárgyait szobánként csoportosítva nézheti meg a látogató.

A település vallásilag is igen vegyes. A magyarok és a bolgárok többnyire római katolikusok, a szlovákok rendszerint evangélikusok, a szerbek görögkeleti vallásúak.

Erzsébetlakon természetes a többnyelvűség. A falu idősebb lakosai közül nem ritka az, aki öt nyelvet is beszél: magyarul, szerbül, szlovákul, németül (bár

németek a II. világháború óta már nem élnek a településen) és bolgárul.

A lakosság egy része a háztájin kívül halászzattal vagy nádtermeszéssel is foglalkozik. A nádatartás általában novembertől februárig tart, a levágott nádat kékébe kötik és építőanyagként használják. Az erzsébetlaki nád Németországba és Hollandiába is eljut.

Császár-tó, hivatalos neve: Carska bara

Erzsébetlak körzetében, az écskai halastavak szomszédságában található a Délvidék egyik legfontosabb **természetvédelmi területe**. Központja a Császár-tó, amely az Öreg-Béga és a Tisza közötti ártéri területen fekszik. (A Béga folyó szabályozására a 18. században került sor, ekkor alakult ki a Béga mocsaras holtága, az Öreg-Béga.) Az 1600 hektár nagyságú természetvédelmi terület reggel 5 és este 22 óra között látogatható. Eléréséhez Nagybecskerek felől jövet 7 km megtétele után Erzsébetlak (Belo Blato) felé kell lefordulni, majd a Sibila nevű motel után a kis útjelző táblát kell követni. Az itteni vízivilág közel 250 madárfaj (ebből 140 itt is telel), valamint 24 halfaj otthona. A növényvilág is páratlan, erre járva néha úgy érzi az ember, hogy valódi dzsungel veszi körül. Jó időben, tavasztól őszi hangulatos sétahajókázással juthatunk el az Öreg-Bégán a fehér és sárga tavirózsákkal borított, alig 1 méter mély Császár-tóhoz.

A helyi hagyomány úgy tartja, hogy ezen a vidéken temették el egykor Attila hun királyt. Azért, hogy sírja háborítatlan maradjon, a Tisza vizét elterelték eredeti medréből, és oda temették el a legendás uralkodót három egymásba rakott, aranyból, ezüstből illetve bronzból készült koporsóban. Ezután a folyót visszaterelték medrébe, a temetésen segédkező szolgákat pedig megölték, hogy a király pontos nyughelye örökre titok maradjon.

Nagybecskerek felől jövet Écska után délfelé két úton is továbbhaladhatunk. Ha a 24-es számmal jelzett, keletebbre futó utat választjuk, következő megállóhelyünk Antalfalva, majd pedig Torontálvásárhely.

Antalfalva, hivatalos neve: Kovačica

Lélekszám:

1910-ben: 4513 szlovák/ 329 magyar/ 103 német/ 24 szerb

2002-ben: 5697 szlovák/ 558 szerb/ 34 magyar

A település története, látnivalói: Területén a 15. század óta léteztek falvak, a mai település azonban csak 1802-ben jött létre. Ekkor evangélikus vallású szlovákok költöztek ide papjukkal és tanítójukkal együtt Árva, Trencsén és Békés vármegyékből és a délvidéki Écskáról. Templomuk 1828-ban készült el. A falu ma is a délvidéki szlovákság egyik legfontosabb települése.

*A település a délvidéki naiv festészetnek is központja. Az egyesek szerint vitatható művészi értékű művekből álló állandó kiállítás megtekinthető a **Naiv Művészek Galériájában**, amit a tájékoztató táblák sokasága miatt nem lehet eltéveszteni.*

Antalfalva híres szülőtte **Burkus Valéria** (1917–2006) író, újságíró, főleg mese- és ifjúsági könyveiről ismert szerző.

Antalfalva után a főútról jobbra kis kitérővel érünk Torontálvásárhelyre.

Torontálvásárhely (avagy Debellaács) hivatalos neve: Debeljača

Lélekszám:

1910-ben: 4848 magyar/ 135 szerb/ 105 német

2002-ben: 2836 magyar/ 1735 szerb

A település története, látnivalói: Az egykor tiszta magyar református falu lakossága a kincstár telepítőakciója révén érkezett az 1790-es évektől: Hódmezővásárhelyről, Szentesről, Gyomárról és Makóról. A mai napig őrzik kibocsátó tájegységük ő-ző nyelvjárását. A falu korábbi neve szerbül kövér embert jelent, új nevét 1880-ban négynapos vásáraitól, illetve arról kapta, hogy újjáalapítói között sokan Hódmezővásárhelyről érkeztek.

A falu első temploma a mai templomtér keleti felén állt. Ez egy 1796-ban vályogból épült nádfedeles épület volt, amit a lakosok „halbak”-nak hívtak.

A templom nevét a német „halb acht” (fél nyolc) kifejezésről kapta, amely még a temesi határőrvidék idejéből származik. Minthogy Torontálvásárhely a határőrvidék peremén helyezkedett el, szigorú regulának volt alávetve: minden reggel fél nyolckor valamennyi 18 és 60 év közti férfinak meg kellett jelennie névsorolvasáson a templomban. A havonta egynél többször hiányzók szigorú büntetést kaptak a katonai parancsnokságtól. A torontálvásárhelyi reformátusok reggel fél nyolcas harangozása – és a templomban fél nyolckor tartott ájtatosság – mára egyedülállónak vált a térségben: Zimonytól Temesvárig csak ők őrizték meg e régi szokást.

A „halbak”, miként a fél falu, az 1830-as tűzvészben leégett. Az új, monumentális, 1200 férőhelyes **református templom** 1833 és 1838 között épült párját ritkítóan ékes klasszicista stílusban. A templomtorony az 1903-as felújítást követően 52 méteres magasságot ért el. A Délvidék legnagyobb református templomába több mint egymillió téglát építettek bele. „Déli harang”-nak nevezett régi harangját még 1816 előtt, a „halbak” ideje alatt öntötték a községben. 1848-ban, a szabadságharc idején fogságba került e harang, amikor szerb csapatok törtek az elszigetelt magyar falura: a magyarok elmenekültek és 1849 novemberéig nem is mertek visszajönni, s ez alatt a harangot a szerbiai Visnjica községbe vitték. A szájhagyomány szerint Visnjicán járványok kezdtek pusztítani, ezért annak lakói maguk kérték, hogy a harang kerüljön vissza eredeti helyére. A templom elülső bejáratánál, az üvegen található lyuk még a második világháború végén keletkezett, amikor a szovjet katonák egyike a zárt templomkapu kulcslyukán keresztül belépett a templomba.

A templom bejáratával szemben van az 1927-ben épült, színpaddal is rendelkező **gyülekezeti otthon és imaház**, s mellette a 3-as szám alatt a **lelkészlak**. A templom kerítése előtt állt – közelmúltbeli ledöntésig – **Németh Péter** volt községi párttitkár szobra, akit 1945 őszén gyilkoltak meg. Megöletésének a telepés szerbekkel való szembenállása mellett az oka volt az is, hogy igyekezett utána járni Gachal János 1944-ben vértanú halált halt református püspök sorsának. A zsidómentő tevékenységéről is ismert **Gachal János** 1922 és 1944

között Torontálvásárhelyen szolgált lelkészként, valamint ő volt a Délvidéki Magyar Kultúrszövetség elnöke is.

Gachal János püspök **emléktábláját** a templom oldalsó bejáratánál láthatjuk, a templom előterében pedig kis kiállítás emlékeztet rá. A hagyomány szerint Gachal püspök írta a magyar közösség egyben tartása, a két háború között megkezdődött kivándorlás fékezése végett annak a híres marasztaló nótának a szövegét, amelyet a helyi kántor és nótaszerző, **Vitkay Gyula** zenésített meg:

*Megfordítom kocsim rúdját, elhagyom az ősi szülőföldet,
Ahol fájó keservében minden szív csak darabokra törhet.
Neki vágok a világnak, száz határát összejárom sorra;
Válahol csak nekem is jut egy szál rózsza vihar verte gyűrött
kalapomra...
Bejártam a kerek földet, találtam is piros rózsát százat:
Tüzes borral, forró csókkal, altatták el bennem a sok vágvat...
/: Eloltani mégsem tudták, oly hazug a nagy világ, ha szép is,
Megfordítom kocsim rúdját, a kanyargós Tisza partján szebb a
szervedés is! :/*

Vitkay Gyula emlékét őrizendő a Vitkay Hagyományápoló Társaság szervezésében 1996 óta évente megrendezik a Vitkay Vetélkedőt, a nagy népszerűségnek örvendő **magyarnóta- és csárdásfesztivált**. A VIVE-nek a József Attila Művelődési Otthon ad helyet.

A református templom mögött áll az 1935-ben a belgrádi Oplenac templom mintájára épült **görögkeleti szerb templom**. A szerb templom melletti sarkon, az egykori takarékpénztár épületében van a **Helytörténeti és Néprajzi Múzeum**, melynek igényes kiállítása megtekintésre érdemes.

Torontálvásárhelyen évente 6 alkalommal ma is megszervezik a régió legnagyobb **jóság- és kézművesvásárát**, ahol manapság már minden mást is lehet kapni. A településen aktívak a kézimunkázók, akik a hagyományos pipacsmintát kedvelik leginkább (nevük is Pipacs Egyesület), de fehérhímzéssel is foglalkoznak. Csigatésztát is készítenek, nem csak házi fogyasztásra.

A főútra visszakanyarodva Pancsováig utazunk tovább.

Pancsova, hivatalos neve: Pančevo

Lélekszám:

1910-ben: 8714 szerb/ 7468 német/ 3365 magyar/ 243 szlovák

2002-ben: 60.960 szerb/ 185 német/ 3276 magyar/ 1811 jugoszláv/
1402 szlovák/ 1195 macedón

A település története, látnivalói: Pancsova Dél-Torontál gazdasági és kulturális központja. Középkori magyar neve Pancsal volt. A város már a török hódoltság ideje alatt, majd 1717-es visszafoglalása után a Temesi Bánságban is kerületi székhely volt. Nem sokkal ezután már érkeztek is a német és szerb, majd magyar és más nemzetiségű telepesek, így a belgrádi békekötés után gyarapodásnak indulhatott. Pancsova 1794-ben szabad királyi város, majd a bánsági német ezred főtisztii központja lett. A város gazdaságát nagyban előmozdította Belgrád közelsége: kikötőjében igen élénk kereskedelem folyt. Országos hírv vásárokat is tartottak itt, volt sörgyár, sóhivatal és selyemgyár. 1849-ben Pancsovánál aratott győzelmet a szerbek fölött Kiss Ernő tábornok. Ma már elképzelhetetlen, de Trianon után az 1970-es években rövid ideig újra működött magyar gimnázium a városban. Az 1999-es NATO bombázások alatt a várost is érték találatok a közelében fekvő **kőolaj-finomító** miatt. Az ipari üzemek közelségére tekintettel Pancsova az egyik legszennyezettebb város Szerbiában, mégis érdemes tennünk itt egy nagyobb sétát, mert a város központja szépen fel van újítva, és a mellékutcák is rendezettek: őrzik a monarchiabeli határváros hangulatát.

1896-ban épült a helyiérdekű vasútvonal Pancsova és a közeli Petre (Vladimirovac) között, a jellegzetes monarchiabeli **vasútállomás épülete** ma is áll a Temes partján, a hangulatos korzón. Ma már nem indóházként működik: **vasúti múzeumot** rendeztek be benne. A vasútállomástól nem messze van a város sétálutcává alakított központi tere, az egykori Ferenc József tér. Itt találjuk a **régi, egyemeletes városházát**, négy oszlopon nyugvó erkéllyel, homlokzatán a következő felirattal: Justitia Regnorum Fundamentum MDCCCXXXIII (Az országok alapja az igazság, 1833). Az épület ma a **Városi Múzeumnak** ad helyet. A kapu két belső oldalán **két** magyar nyelvű márvány **emléktábla** van. Az egyiket 1887-ben helyezték el annak emlékére, hogy IV. Béla király 1243-ban a tatárjárás után újjáépíttette Pancsovát, a másikat pedig 1896. május 1-jén Magyarország ezeréves fennállásának emlékére. A lépcsőházban is van egy emléktábla, melyet 1902. július

12-én helyeztek el arról megemlékezve, hogy Ferenc József király 50 évvel előtte Pancsován járt, és a városházán időzött.

A tér szemközti oldalán van az **egykori Hungária szálló**, amelynek sarkán, az egykori királyi törvényszék épületének falában 1887-ből való emléktáblát találunk, amely arról tudósít, hogy Szent László király a Kopulcs vezérlete alatt szövetségesei kunokat és besenyőket a Temes torkolatánál legyőzte.

A főtérről a Temes felé indulva az egytornyú **katolikus templomot** találjuk, előtte pedig a **Szentháromság szobrot**; a templomtól jobbra a **szerb gimnázium** épülete áll. A főtér és a Temes közti főúton az 1807 és 1810 között épült, monumentális, kéttornyú, barokk stílusú **Mária mennybemenetele görögkeleti templomra** hívjuk fel a figyelmet.

Ugyanezen az úton Nagybecskerek felé haladva bal felől látjuk a 19. század második felében épült kupolás **Urunk színeváltozása** tiszteletére épült **szerb templomot**. Ikonosztázát a híres szerb festő, Uroš Predić készítette 1911-ben. A pancsovai zsinagógát Lechner Ödön tervezte, ám a párját ritkítóan merész küllemű szecessziós épületben sajnos ma már csak közvetve: régi képek segítségével gyönyörködhetünk, ugyanis a háború után lerombolták.

*A Pancsova belvárosi **református templom** állítólag Jókai Mórnak köszönheti létezését. A helyiek úgy beszélnek, hogy mikor a nagy mesélő Az aranyember c. regénye megírására készülve az Al-Duna vidékén járt, megkérdezte a pancsovaiakat, hogy merre találja a református templomot, mire azt a választ kapta, hogy „itt olyan nincsen”. Jókai nem hagyta annyiban a dolgot: írásaival felrázta a közvéleményt, így végül közadakozásból épülhetett fel a Temes-parti város református temploma.*

A református templomot az Október 6. és a Lázár cár utca sarkán találjuk. A Lázár cár utcán a templom mellett áll a **Petőfi Sándor Kultúregyesület épülete** a színházteremmel és a könyvtárral.

Pancsováról néhány kilométer megtétele után elérhető Belgrád (Beograd), a szerb főváros. Ha keletre, Kevevára (Kovin) felé vesszük az irányt, első javasolt megállóhelyünk az egykor önálló, ma már közigazgatásilag Pancsovához tartozó, azzal egybenőtt székely telepesfalu, Hertelendyfalva.

Hertelendyfalva, hivatalos neve: Vojlovica

Lélekszám:

1910-ben: 1226 magyar/ 684 német/ 994 szlovák

A település története, látnivalói: Hertelendyfalva elődjeként az 1865–1869-es években, az al-dunai réti földeken német és szlovák telepesek hoztak létre egy települést Marienfeld néven. Az 1870-es évekbeli áradások az akkor még befejezetlen dunai töltéseket elsöpörték, s az új telepeket megsemmisítették. Ez után kapták meg a marienfeldi lakosok a Pancsovához közeli vojlovicai erdő melletti ármentes területet.

1882–83-ban a településre Bukovinából mintegy 800 andrásfalvi református székely telepes érkezett lelkeszük, Thomka Károly vezetésével. Ez a telepítés a századvégi „csángóláz” időszakához köthető, amikor a magyar politika egyik prioritása volt a Kárpátokon kívüli székelyek hazahozatala. A község székely, szlovák és német lakói külön-külön, egymással párhuzamos három utcában laktak. Hertelendyfalva hajdani sokszínűségét napjainkig őrzik a helybéliek, akik magyar, német, valamint szlovák utcákról beszélnek – annak ellenére, hogy szlovákokat már alig, németeket pedig már egyáltalán nem találhatunk a településen.

Az új község 1883. július 21-én Hertelendy József főispánról kapta a nevét. A bukovinai székelyek idevándorlása egészen az első világháborúig tartott. A földművelés mellett a székelyek életformája itt is a Bukovinában már megszokott idénymunka lett. 1902-ben egyszerre, s egymás mellett építették fel jobbról a magyar **református**, balról pedig a szlovák **evangélikus templomot**. A két templom a Pancsovai útra néz, a református paplak a tér legszélső háza, ott kell jelezni, ha meg szeretnénk nézni a templomot.

1922-ben Vojlovica lett a falu hivatalos neve a közeli **Vojlovica** nevű szerb **kolostorról**, amelyet a hagyomány szerint 1393-ban alapított a Lazarevics szerb fejedelmi család. (Egyébként már 1230-ban is volt itt egy Vojla nevű magyar falu.) A híres kolostor ma Szerbia legnagyobb olajfinomítójának a területén található, emiatt évtizedekig zárva volt a turisták elől, de az utóbbi években ismét látogatható.

Az olajfinomító területén olyan egészségtelen a levegő, hogy néhány hónapos időtartamokra vezeklőket is helyeznek a Vojlovica kolostorba, de a szolgálatot teljesítő szerzetesek is legfeljebb három évet tölthetnek el itt.

A partizánok bosszúhadjárata a második világháború végén a helybéli magyar közösséget – a lelkész kivételével – megkímélte. Őt viszont a parókiáról hurcolták a veszthelyre.

Jelenleg Hertelendyfalva már nem önálló település, 1964-től Pancsovához csatolták. Ám a lakosság jelentős része továbbra is magyar, bár a II. világháború óta szerbek is nagy számban költöztek ide. A falubeliek megélhetését többnyire a gyáripar biztosítja a szomszédos nagyvárosokban.

A székely eredetű lakosság továbbra is őrzi hagyományait, **Tamási Áron művelődési egyesületük** és **kézimunkaszakkörük** nemzetközileg is ismert (székely varrottasukkal, keresztszemes hímzéseikkel állandó résztvevői a kézimunka-kiállításoknak). Őket keressük, ha varrottasgyűjteményükre vagy a székely szobára vagyunk kíváncsiak, tel.: +381-13-47-062.

A legutóbbi délszláv konfliktus idején, 1999-ben amerikai repülők uránmagvas lövedékekkel bombázták a hertelendyfalvi utcáktól alig pár száz méterre fekvő olajfinomító tartályait. Pancsova térségében azóta ötszörösére emelkedett a rákos megbetegedések száma.

Továbbhaladunk utunkon, majd amikor beérkezünk Kevevára (Kovin) településre, nem balra fordulunk a centrum irányába, hanem jobbra a következő bukovinai székely falu, Székelykeve felé.

Székelykeve, hivatalos neve: Skorenovac

Lélekszám:

1910-ben: 3332 magyar/ 542 német/ 440 bolgár/ 115 szlovák/ 57 szerb

2002-ben: 2232 magyar/ 141 szerb/ 77 bolgár

A település története, látnivalói: A mai lakosok úttörő ősei, a székely telepesek 1883-ban nem ide érkeztek meg, ahol most találjuk a falut, hanem a Duna árterületén fekvő Gyurgyevóra. A Székelykeve őseként számon tartott települést (nevét a terület egykori birtokosa, Gyurgyevics ezredes után kapta) 1868-ban alapította meg a bánásági

német ezred abból a célból, hogy az oda költöztetett katolikus bolgár (helyi nevük *paltyán* vagy *paltyén*) és német telepések gátakat építsenek a Duna mentén, majd kiszárítsák, és termőföldre alakítsák a réteket. A bukovinai falvakból idetelepített székelyeknek is ez lett volna a feladatuk, azonban a folyam erősebbnek bizonyult az embernél. Folyamatos volt az árvízveszély, és a földművelésre alkalmatlan területen a mocsárvidékekre jellemző betegségek tizedelték a földre vajt kunyhókban meghúzódó székelyeket, akik közül sokan inkább visszatértek Bukovinába.

Az „új honfoglalókként” ünnepelt telepések keserves életkörülményeit példázza a következő levél, amit Barabás Márk gyurgyevói esküdt írt 1883-ban, melyben a hazatelepítést levezénylő Gromon Dezsőnél könyörög sorsuk megjobbításáért: „*Mi szegény Fogagvisteni Népség Esedezünk és kérjük Igen Szépenn a kormány Biztos urat mint biztos Pártfogonkat hogy legyen szíves ő Nagysága Minket Másik hejre telepíteni innen. (...) Mihelyt egy kevesset esik azonnal tele van a kunyhonkis vízzel, elrohadot mondhatni mindenünk, kiveszet a veteményünk a víz mijatt, aztmondhassuk hogyha a korman Biztos Úr ő nagysága nemkönyörül mi rajtunk akkor Még a Szívünkis el hervad mi bennünk mielőtt itt meg Megörökösödnénk.*”

A kérés meghallgatásra talált, a falut 1887-ben átköltöztették a jelenlegi Székelykeve területére, amely akkoriban lakatlan domb volt a kevepallósi és a kevevárai határ lőszteraszán. Egy évvel később a Duna áttörte a gátakat, és nem csupán az egykori Gyurgyevó területét, de a székelykevei határt, valamint Sándoregyháza nagy részét is előntötte. Székelykevéen 1889-ben mégis megkezdte működését az első iskola, és 1892-re a falu **katolikus temploma** is felépült. A helyi magyarság megmaradásában nagy szerepe volt az 1900-as évek első évtizedeiben itt működött plébánosnak, *Selling Józsefnek*, aki görögkeleti vallású embert nem volt hajlandó székelykeveivel összeesketni.

Székelykevéen 1944 őszén elmaradtak a tömeges vérengzések, hála a helybéli szerb patikusnak, *Pavlović Vukašinnak*, aki személyesen szavatolta, hogy a helyi magyarok ártatlanok – a németeket azonban innen is elhurcolták.

A puha diktatúra éveiben az elvándorlás itt is óriási méreteket öltött. Ezt illusztrálja, hogy ma, ha az emigrációban született gyermekeket is ideszámítjuk, több székelykevei él Ausztráliában, mint a faluban. Az idegenbe szakadtak többsége azonban nagyon ragaszkodik gyökereihez. Mi sem példázza ezt jobban, mint hogy a melbourne-i kolónia

futballcsapatát *Kék Duna FC*-nek nevezik, akárcsak a székelykevei labdarúgók együttesét.

A falubeliek ittlétük kezdeteitől mindig megünnepték első, szent királyunk napját. Ha másképpen nem engedte a hatalom, akkor úgy, hogy Szent István másnapján kiszekereztek az egykori Gyurgyevó szomszédságában fekvő **Szakadóhoz**, ahol annak idején áttörte a gátat a Duna. A Szakadó az a gödör, amelyet a székelykeveiek ősei ástak ki a Duna-gát építésekor, s amelyet a töltésen áttörő Duna valaha megtöltött vízzel. Ez a tó mára teljesen elmocsarasodott, így a környék magyarjai manapság inkább a Kevevára melletti bányatónál, a Sljunkarán ünnepelnek.

Székelykeve a környék napjainkra legismertebb települése. Hagyományait és csíki székely nyelvjárását hűségesen őrzi, s a **világ** talán **legdélebbi székelykapujával** és székely **kopjafáival** sőt, katolikus templomában a legdélebbi **Szent István királyt** ábrázoló oltárképpel is büszkélkedhet. Fejlett **faluturizmusának** hála sokan választják kiindulópontjuknak a környéket felfedező csillagtúrákhoz. Székelykevéről indulva például egynapos kirándulás során bejárhatjuk a Kazán-szorost is, de ellátogathatunk a közeli Szendrőre vagy Belgrádba is úgy, hogy közben jutányos áron élvezhetjük az al-dunai székelyek vendégszeretetét.

Székelykeve világhírű szülötte Dani Zoltán, a jugoszláv néphadsereg nyugállományú ezredese. Neve 1999. március 27-ével került be a történelemlétkönyvekbe. Aznap este a Belgrád védelmével megbízott zászlóaljparancsnok légvédelmi egységével lelőtt egy F-117-es amerikai lopakodó harci repülőgépet. A radarok számára láthatatlannak mondott gépet Dani egy elavult fegyverrel semmisítette meg, melyen egy – a parancsnokai által nem engedélyezett és máig titokban tartott – egyszerű újítást alkalmazott. Daniéknak 20 másodpercük volt a cél bemérésére, a Néva márkájú légvédelmi rakéták üzembe helyezésére és kilövésére. Az F-117-es csúcstechnológiája a 21. másodpercben már lehetővé tette volna a bekapcsolt földi radar megsemmisítését. A légvédelmi rakéta a 18. másodpercben csapódott a léghözhetetlennek hitt vadászbombázóba.

Az augusztusi székelykevei **Nyári esték** sorozat színes kulturális programkínálattal a humoresttől színielőadásokig mindenkinek szórakozást jelenthet.

Vendéglátás: Az Akvárium csárda és egy kis üzlet tulajdonosa, illetve a faluturizmus szervezője Dani Ernő.

Tel.: +381-641-421-069, +381-137-640-66.

Székelykevéről a Duna mentén haladva felkereshetjük a harmadik székely telepese falván Sándoregyházát is.

Sándoregyháza, **hivatalos neve: Ivanovo**

Lélekszám:

1910-ben: 1245 magyar/ 830 bolgár/ 443 német

2002-ben: 452 magyar/ 307 bolgár/ 223 szerb

A település története, látnivalói: A korábban Sándoregyháza helyén fekvő településeket elmosta a Duna. A falu legelső lakói, akik 1868-ban települtek ide, besenyői katolikus bolgárok (helyi nevükön paltyánok vagy paltyénok) valamint bánsgái németek voltak. 1883-tól 1886-ig bukovinai székelyek is beköltöztek a faluba, ők a Kárpátokon-túli Andrásfalváról és Istensegítről érkeztek, és mintegy 800-an voltak. A falu ma a hajdani templomépítető, Bonnáz Sándor csanádi püspök emlékezetére viseli a Sándoregyháza nevet. Bár a Duna 1888-ban és 1897-ben újból előtötte a falut, az 1889-re felépült **Szent Vendel templom** épen maradt, és a lakosok sem költöztek el.

A település lakossága 1945 után indult fogyásnak, előbb a németek kiűldözése, majd az 1960-as évektől kezdődően a külföldi munkavállalás, illetve kitelepülés okán. Volt olyan év, amikor a magyar tantervű iskola egyik osztályában 32-en kezdték a tanévet, de nyárra csak 13-an maradtak. Az utóbbi években Belgrádból és Pancsovából sokan vettek itt házat, nyaralót, ami remélhetőleg a település hanyatlásának végét jelenti majd.

A magyarság lélekszámának drasztikus fogyása ellenére Sándoregyháza 2002-ben még mindig a világ legdélibb relatív magyar többségű települése volt, ami ráadásul délebbre van, mint Belgrád belvárosa!

A falu etnikai képének sokszínűségét mutatja, hogy a helyi újságban 8-10 nyelven jelennek meg írások a helyieket érintő kérdésekről, ami talán világviszonylatban is egyedülálló.

A falu környéke a horgászok paradicsoma.

A Bukovinából érkezett székelyek falvainak meglátogatása érdekében tett kitérőnk után térjünk vissza Kevevárához.

Kevevára, hivatalos neve: Kovin

Lélekszám:

1910-ben: 2200 szerb/ 2650 német/ 1726 román/ 711 magyar

2002-ben: 11.513 szerb/ 786 magyar/ 418 román

A település története, látnivalói: Kevevára az egykori Keve vármegye központja volt, első írásos említése 1071-ből származik. A tártárjárás előtt a Bizánc felé irányuló kereskedelem egyik központja volt. Talán az első városa volt Magyarországnak, ahová nem sokkal az Árpád-kort követően számottevő szerb lakosság települt. A Csepel szigeti Ráckeve erről a várossal kapta nevét, miután az itteni szerbek a török elől odamenekültek. Vára 1457-ben 1 évre szerb, majd 1556-tól tartósan török kézre került. A **római katolikus templom** 1827-ben, a **román görögkeleti templom** 1905-ben épült. Keve várának szerény romjait „gradište”-ként keressük a város déli szegletében, a Lázár cár utca végén, a Dunavska (Duna) utcában. Ma egy középkategóriás szálló (Hotel Grad) van a vár sáncainak közepén. Keveváran található még egy I. világháborús **katonai temető** is.

Keveváráról – a már korábban bemutatott székelykevei és sándor-egyházi kitérőn kívül – folytathatjuk utunkat a Dunán átívelő hídon keresztül délre a monumentális erődítményéről híres Szendrőre (Smederevo), vagy a Duna mentén kelet felé a román határig. Válasszuk most az utóbbi útirányt. (Szendrő története és látnivalóinak ismertetése az Al-Dunáról szóló 4. fejezetben található).

Fehértemplom (Bela Crkva) felé menet először a Delibláti homokpusztával és az itt fekvő magyar többségű településekkel ismerkedünk meg.

A Delibláti homokpuszta, régi magyar nevén Makszond puszta

A 35 km hosszú, 9-12 km széles, ellipszis formájú Delibláti homokpuszta egyedülálló természeti jelenség kontinensünk nyugati felén,

„európai Szaharának” is nevezik. Domborzatára a homokdűnék jellemzők, melyeket a kossava nevű szél alakított hatalmas erővel. A szelek által összehordott homok mélysége helyenként a 200 métert is meghaladja!

A terület nem volt mindig sivatagos, még egy 1723-as Bánság-térkép sem ilyennek jelöli. Vélhetően a törökök által az 1770-es években történt felégetése után pusztásodott csak el. A Deliblát rekultivációját 1808-ban kezdték meg, s a homokot 100 év küzdelmes munkájával sikerült csak újra megkötni. A terület közel felét beerdősítették, leginkább hárs- és nyárfával, illetve feketefenyővel ültették be. Így a homokpuszta jellegzetes domborzati viszonyairól, a szél által folyton alakított homokdűnékről csak néhol kaphatunk képet.

Ma már 900 fajta növény található a Deliblátón, amelyek közül ki kell emelni a *szappangyökeret*, amely régen a szegények megélhetését biztosította, akik gyógy- és tisztítószerként hasznosították, valamint a *sikárgyökeret*, amiből sűrölókefét csináltak, illetve a *kámforfűt*, amit meg ruhakefe készítéséhez használtak. Gazdag a terület madárvilága is: 93 féle madár költ benne. Erdeiben róka, farkas, vaddisznó, vadmacska és szarvas is él.

A homokpuszta szélén több település is létesült a 19. század végén, Wekerletelep, Sziváktelep, Pálffytelep, Emánueltelep, de a puszta belsejében csak egy: Fejértelep. E települések azt követően jöttek létre, hogy a filoxéra Európaszerte elpusztította a hegyvidéki szőlőket. Mivel a járvány a homokos területeket elkerülte, a **szőlőtermesztés** reményében szegény, de vállalkozó kedvű emberek települtek a homokpusztába. Legtöbbjük azonban nem járt sikerrel, mert a Deliblátón igen mostoha természeti viszonyok uralkodnak. Nagy a hőmérsékletingadozás, így a korai fagyok miatt három, sőt volt, hogy csak ötévente lehetett szüretelni. Az egykori telepek közül ma már csak két magyarlakta falut kereshetünk fel: Emánueltelepet és Fejértelepet.

Emánueltelep és Fejértelep, hivatalos nevük: Šumarak és Šušara

Lélekszám:

Emánueltelep 2002-ben: 62 magyar/ 54 szerb/ 5 román

Fejértelep 2002-ben: 241 magyar/ 82 szerb

A települések története, látnivalói:

Emánueltelep Kevevárától alig 16 km-re, a homokpuszta déli szélén fekszik, mellette halad el a főút vonal. Magyar lakosai zömmel az I. világháború után érkeztek Észak-Bácskából, majd a 60-as években az erdőn kívüli részre települtek át, ahol a település ma is található. Emánueltelepen az út melletti vegyesüzletben kérhetünk útbaigazítást arra nézve, hogy a vadászház közelében hol találjuk azt a **tűzfigyelő kilátót**, amelyről jól belátható a homokon nőtt erdővel borított terület.

Fejértelep a Delibláti-homokpuszta közepében fekszik. Ezt a délbánsági települést körös-körül homokon nőtt erdő övezi, de nem a fák ölelése miatt van elzárva a külvilágtól: nincs vezetékes telefon, sem térerő, nyári szünidő idején pedig még az autóbusz sem jár.

A falu környékéről szóló első adatok 1820-ból származnak. A település akkor még nem létezett, de akkoriban kezdődött a homok megkötése fák telepítésével. A mostani Fejérteleptől keletre volt eredetileg egy Szusara nevű, gyümölcsstermesztésből és szőlészetből élő, németakta település. A régi Szusarát az 1860-as évektől kezdve telepítették be, az után, hogy a Versec körüli hegyeken tönkrement a szőlő, s ezt a homokos területet találták jónak szőlőtermesztésre. A falu német lakóit 1945-ben elüldözték, házaikat lebontották. Csak a temető maradt meg igen gazos állapotban, és a falucska kápolnája, amely aztán 1988-ban rejtélyes körülmények között leégett. Fejértelepet 1896-ban alapították, és az akkori földművelésügyi miniszterről nevezték el, de csak az 1900-as évek elején épültek az első házak. Az egyházi feljegyzések szerint 1935-ben volt a legtöbb lakosa: 924 fő, katolikus vallásúak, zömmel magyarok.

Fejértelep új **temploma** 1994-ben épült fel, az építkezéshez az egykori német falu leégett kápolnájának tégláit is felhasználták. A templom **Szent László tiszteletére** van felszentelve. Minden év július 27-én megünneplik védőszentjüknek, Szent Lászlónak, illetve a templom felszentelésének emléknapját.

Fehértemplom előtt 21 km-re található **Dunadombó** (Dubovac), 1323-ban *Dombo* néven említik először. Egykori várát 1414-től említik, mint a kevei ispán alá tartozó al-dunai végvárat. Pontos helye nem ismert.

Itt érdemes kis kitérővel lelátogatni a Duna partjára, ahol dús növényzet, vízi madarak és egy kedvelt horgászhely várja a fáradt utazót.

Fehértemplom előtt, **Temespalánka** (Banatska Palanka), illetve **Ópalánka** (Stara Palanka) felé jobbra lefordulva a főútról nemsokára kijutunk a Dunához, ahol komppal kelhetünk át a túlsó partra. (Ezt az útirányt részletesen az Al-Dunát bemutató 4. fejezet keretében ismertetjük.)

Fehértemplom, hivatalos neve: Bela Crkva

Lélekszám:

1910-ben: 6062 német/ 1994 szerb/ 1806 román / 1213 magyar/
312 cseh

2002-ben: 8222 szerb/ 511 cseh/ 267 jugoszláv/ 188 román/
180 magyar

A település története, látnivalói: A római korban Alba Ecclesia néven állt itt település, a középkorban pedig 1355-ben esik szó Fejéregyházáról e területen. A török idők után 1717-től a Duna forrásvidékéről és a Rajna vidékéről németek, 1750-ben szerbek és románok, 1818-ban pedig elzászi és württembergi németek érkeztek. Fehértemplom újratelepítője, Claudius Florimund Mercy (1666–1734), a Bánság első katonai és civil kormányzója (1716–1733) volt. A település 1774 és 1872 között a katonai határőrvidékhez tartozott, sőt 1845-től az Illír-bánsági ezred székhelye is volt. 1848-ban a város határában a magyar csapatok Maderspach Ferenc honvéd százados vezetésével háromszor verték vissza a szerbek támadását. A kiegyezést követő időszak békés fejlődésére vall, hogy 1877-ben itt alapították a **Délvidék első múzeumát**. Ekkoriban végezte itt a középiskolát Franz Herzog, aki **Herczeg Ferenc** néven a két háború közötti magyar irodalom emblematikus alakja volt, 1924-ben *Az élet kapuja* című regényét Nobel-díjra is jelölték. 1944 őszén a várost a szerbek internálótáborrá alakították, ahol a német lakosság nagy része életét vesztette. Fehértemplom **katolikus temploma** 1806-ban épült és Szent Anna a védőszentje. 1780-ban épült fel a **Szt. Péter és Pál görögkeleti templom**. Az I. világháború alatt a városban hadikórház működött, az itt elhunyt katonákat a katolikus temető elkülönített részében helyezték örök nyugalomra. A katonaparcella ma is megvan, az 1914. augusztus 10-én elsőként itt eltemetett hősi halott Alföldi János magyar huszár volt.

Fehértemplom környéke vizekben gazdag, a horgászok paradicsoma. A település előtt található **tavak** nyáron vonzzák a pihenni, felüdülni vágyókat. A település bortermeléséről is híres.

Érdeemes egy rövid sétát tennünk a városban. Ha a homlokzatok kopottasak is már, ha az utcákon szinte csak szerb szó hallatszik is, a város ma sem tagadhatja egykori német voltát.

*Érdekesség, hogy a város legtöbb régi utcájában a mai napig megmaradtak az épületeken az **1918 előtti házzámtáblák**. Ezeken egykor felül magyarul, alul németül szerepelt az utca dualizmus kori neve. Bár a százéves táblácskák magyar és német feliratait igyekeztek eltüntetni, a figyelmes szemlélő a mai napig megtalálhatja az egykori Vilmos császár utat, a „Deák Ferencz” teret vagy az Orsovai utat, esetleg a Vendelin „utczát”.*

Fehértemplomtól keletre Szőlőshegy (Kaluderovo) településnél szerb-román határátkelőhely működik.

2.4. Nagybecskerektől (Zrenjanin) Versecig (Vršac), kastélyok nyomában

Nagybecskereket kelet felé elhagyva közel 30 km után balra fordulva Módos (Jaša Tomić) városkánál érjük el a román határt.

Módos, hivatalos neve: Jaša Tomić

Lélekszám:

1910-ben: 1941 német/ 1374 szerb/ 878 magyar

2002-ben: 2126 szerb/ 251 magyar/ 6 német

A település története és látnivalói: Módost 1323-ban említik először, már akkor a mai nevén, ekkor jutott ugyanis Módosi András mester birtokába.

A városkát és környékét 1918. novemberében szerb csapatok szállták meg, 1919 júliusában azonban román katonák érkeztek a helyükre, és a város a trianoni békediktátum alapján Magyarországtól Romániához került. 1924-ben Románia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területcserében állapodtak meg.

Ennek megfelelően Zombolya és annak környékén több mint 10 falu 27 ezer lakosával Romániához, míg Módos, Káptalanfalva, Párdány és Surján közel 8 ezer lakossal a délszláv államhoz került. A terület többségi német lakossága így néhány év alatt többször is országot váltott anélkül, hogy költözködni kellett volna.

A település szerb nevét Jaša Tomić (1856–1922) szerb publicistáról és politikusról kapta. Módos **római katolikus temploma** 1911-ben épült Nagyboldogasszony tiszteletére neogótikus stílusban, és Közép-Bánság legnagyobb templomaként tartják számon. A második világháború végéig német többségű volt a település, ekkor azonban innen is elhurcolták a svábokat. Évtizedekkel később, 2009-ben egy régi sváb parasztház megvásárlásával a **református** egyház **imaházát** hozott létre a helyi magyar szórványközösségnek, amelyben a hitéleti tevékenység mellett szórványgondozással is foglalkoznak: iszentiszteleteket és anyanyelvápoló foglalkozásokat is tartanak. Az alkalmakon a helyi magyarok felekezetre való tekintet nélkül örömmel vesznek részt, hiszen végre magyar szót hallhatnak. Módos közelében határátkelő van Románia felé, amely a közeljövőben nemzetközi forgalom számára is járhatóvá válik.

Módos közelében található egy csöppnyi magyar falucska:

Káptalanfalva, *hivatalos neve: Busenje*

Lélekszám:

1910-ben: 155 német/ 112 magyar

2002-ben: 80 magyar/ 6 jugoszláv/ 4 szerb

A falut mint a „legkisebb, de legmagyarabb” bánsági szórványtelepülést emlegetik. A 20. század közepéig túlnyomórészt németek lakták, csak a németek kiűzésével vált szinte színmagyar faluvá.

A falut először 1820-ban említik püspöki iratokban. A kilencvenes évek végi NATO-bombázások idején ismeretlen tettesek felrobbantották katolikus imaházát, de 2002-ben felépült **új temploma**. A 2005-ös árvíz az egész falut elöntötte, 28 házát teljesen újjá kellett építeni, mára a templomon kívül csak egy régi háza maradt. Az árvíz ugyan-

akkor a térségre, illetve a helyi magyar közösségre irányította a magyar szervezetek figyelmét. Iskola és kocsmá nincs Káptalanfalván, de immár **új művelődési ház** is szolgálja a közösséget.

Ha nem kanyarodunk le Módosra, hanem a Versec (Vršac) felé tartó főutat választjuk, rövid távon belül több megállóhely is vár ránk.

Bóka, hivatalos neve: Boka

Lélekszám:

1910-ben: 1397 szerb/ 624 magyar/ 620 horvát/ 241 német

2002-ben: 994 szerb/ 482 magyar/ 83 horvát

A település látnivalói: A településen található az 1835-ben épült **Jagodics-kúria** és szállás, területén értékes növényritkaságokkal. A falu közepén álló **katolikus templom** 1840-ben épült klasszicista stílusban. Bókán a **neogótikus** stíluselemeket mutató **kukoricagórékra** hívjuk fel még a figyelmet.

Kanak, hivatalos neve: Konak

Lélekszám:

1910-ben: 639 szerb/ 550 magyar/ 67 német/ 25 horvát

2002-ben: 401 szerb/ 371 magyar/ 73 bolgár

A település látnivalói: Itt található a torontáli kastélyok egyik leibgebbike, a **Dániel-kastély**. A vasútállomás és a Berzava (régii magyar nevéen Pogáncs) folyócska hídja közt áll az örmény származású szamosújvárnémeti Dániel László által 1898-ban építetett, színes Zsolnay cserepekkel fedett úrilak. Fénykorában gyönyörű, ritka növényekkel teli park övezte, ennek maradványai ma is láthatók. Dániel László, Torontál vármegye alispánja, majd Nógrád vármegye főispánja a Trianont követő délvidéki földreform után, 1921-ben birtokai zömét elveszítette, kastélyából árvaház, majd általános iskola lett.

A Tri bresta (A Három szilfához) étteremben megebédelhetünk a település központjában.

Óléc, hivatalos neve: Stari Lec

Lélekszám:

1910-ben: 447 magyar / 360 német/ 138 szerb/ 92 bolgár

2002-ben: 791 szerb/ 156 magyar/ 20 horvát/ 20 macedon

A település látnivalói: Ólécen **három kastély** is található. Az **egyiket** Dániel Pál építette 1890-ben, a **másikat** Dániel János 1894-ben. Ma mindkettőben lelkibetegeket ápolnak. A fáma szerint az akkor kiépülő vasútvonal nyomvonalát Dániel Pál közbenjárására vezették úgy, hogy a Dániel-kastély mellett haladjon el, ráadásul a vasútállomás épülete is különbözik a többi monarchiabeli, egyen-tervek alapján készült állomásépülettől, habár ezt akkoriban törvény szabályozta.

A **harmadik kastélyt** a faluhoz képest a Kanak–Istvánvölgy (Hajdučica) országút túlsó oldalán, a településen kívül, de nem messze az óléci elágazástól a bánági pusztában találjuk. Az 1904-ben Botka Béla (1906–10-ig Torontál vármegye főispánja) által építtetett **Botka-kastély** hangulatában az egyik legsajátosabb úrilak a Délvidéken, több építészeti stílus is felismerhető rajta a gótikától a klaszszicizmusig. Kétemeletes tornya és fogazott szélű teteje látványos, keleti oldalán pedig a Botka-család címere látható, benne a hatágú aranycsillagot tartó oroszlánna. Mára a címet a kastélyhoz hasonlóan fehérre meszelték át, a tervek alapján fogadóvá alakítják majd.

Azt mesélik, hogy mikor Ferenc Ferdinánd osztrák-magyar trónörökös szalonka- és őz vadászatot tartott errefelé, akkor Botkáéknál vendégeskedett. Az öregek azt is tudni vélik, hogy Botkáék úgy utaztak egykoron Budapestre, hogy a kastély ura egy egész személyvagon bérelt felesége számára.

Botkáék virágzó gazdaságára az első világháborút követő agrárreform nagy csapást mért, ráadásul egyre nagyobb adósságokba keveredtek. Vannak, akik szerint Botka elkártyázta a vagyonát, mások szerint lelkibeteg felesége gyógyíttatása emésztette fel minden pénzét. Botkáék 1938-ban jutottak a tönk szélére, s a kúria árverésre került. A falusiak emlékezete szerint Botka Emma, amikor meghallotta, hogy elárverezik az uradalmat és a kastélyt, felment a torony tetejére, s ott felgyújtotta magát.

Óléctől 2 km-re van Szécsenfalva.

Szécsenfalva, **hivatalos neve: Dužine**

Lélekszám:

1910-ben: 607 német/ 45 magyar

2002-ben: 119 szerb/ 68 macedón/ 18 szlovén/ 5 magyar

A település története: Szécsenfalvát Szécsen Miklós gróf alapította 1830-ban, s németeket telepített ide, akikből a második világháború után egy lélek sem maradt, 1952-ben templomukat is lerombolták. Szécsenfalván volt 1944 után azon **internálótáborok** egyike, ahol sok német lelte halálát. A Bánságban az elűzött német lakosok helyét balkáni telepesek foglalták el. Huszonegy német templom és imaház vált ekkor a földdel egyenlővé. Beresztóc, Ernőháza, Katalinfalva, Begafő, Istvánföldre, Csósztelek, Almás, Nagygáj, Györgyháza, Nákófalva, Szenthubert, Tószeg, Mollyfalva, Omlód, Szárcsatelek, Plosic, Lázárföld, Rezsőháza, Begaszentgyörgy, Zsigmondfalva mind templom nélkül maradt a németek elűzése után.

Istvánvölgy, *hivatalos neve: Hajdučica*

Lélekszám:

1910-ben: 758 német/ 630 szlovák/ 183 magyar/ 100 szerb/ 46 román

2002-ben: 579 szlovák/ 419 szerb/ 159 magyar/ 123 macedón

A település története, látnivalói: Istvánvölgyön szépen felújított, klasszicizáló stílusú **kúriát**, s mellette parkot találunk. A helyi birtokot az örmény származású Damaszkín család vásárolta meg a kincstártól, s 1809-ben falut alapítottak itt szlovákok betelepítésével, akiknek kék tetejű **evangélikus templomát** a falu főutcáján látjuk. Idővel a Damaszkínok elszegényedtek, s az uradalom Dungyverszki Lázáré lett, aki 1901-ben építtette a ma is álló **kastélyt**. A birtokon Lázár lánya, Olga vezetett modern mintagazdaságot – ménese volt, merinói juhait, virágkertészete és kendergyára. Az 1920–30-as években az uradalom és a vasútállomás között keskeny vágányú vasúton lóval vontatott vagonokban közlekedtek a birtok dolgozói. A jó állapotú kastély és a melléképületek jelenleg a fölművelési szövetkezet tulajdonában vannak. (A kastély megtalálásához a „Park Dvorca” táblát kell követni.) Ma is figyelemreméltó a **kastélypark** ápolt növényzete, és még áll az istálló (benne ma varroda működik), sőt a régi **jégvermek** is felismerhetőek.

Zichyfalva, hivatalos neve: Plandište

Lélekszám:

1910-ben: 2464 német/ 286 magyar/ 27 román/ 25 szlovák/ 15 szerb

2002-ben: 2536 szerb/ 910 macedón/ 243 magyar/ 168 jugoszláv

A település története, látnivalói: A falu nevét Zichy Ferenc udvari tanácsos után kapta, mai szerb elnevezése 1945 óta létezik csupán. A településre az első német telepesek 1783-ban érkeztek, templomuk 1812-re épült fel. 1848-ban a szerb felkelők támadását a nemzetőrök a falu határában is visszaverték. A templom körüli teret, az egykori Erzsébet teret – hasonlóan sok más magyarországi településhez – egykor Erzsébet királyné mellszobra díszítette. Később Ferenc József is szobrot kapott itt. Ma már mindkettőt hiába keresnénk.

A békeidők épített emléke Zichyfalván a mai **községháza**, amely 1889-ben készült egy pesti nagyvállalkozó nyaralójának, valamint az 1891-ben épült **vasútállomás** épülete, illetve az 1908-ban épült egykori **városháza**, ami ma a bíróság épületeként szolgál.

E helységet a románok egykor Mormintyének, magyarul temetőnek hívták, arra tekintettel, hogy a népi emlékezet szerint Savoyai Jenő herceg hadai 1716-ban itt verték meg a törököket.

A településen működő **rádióadónak** köszönhetően a Mária Rádió műsora Dél-Bánátban is fogható. A rádió fél napig magyarul, fél napig horvátul, illetve heti 1-1 órában szlovák és ruszin nyelven is sugároz adást.

Zichyfalva szülötte **Csuka Zoltán** (1901–1984), költő, műfordító, az Út című folyóirat alapítója, a Kalangya folyóirat egyik kezdeményezője, az 1928-ban megjelent első délvidéki versantológia, a Kéve szerkesztője, Magyarországra költözése után a délszláv irodalom ki-magasló magyar nyelvű tolmácsolója.

Mielőtt beérnénk Versecre, két kis kitérőt is teszünk. Előbb közvetlen a határ mellé Nagygyágra, majd az ellenkező irányba, Ürményházára.

Nagygáj, hivatalos neve: Veliki Gaj

Lélekszám:

1910-ben: 1456 szerb/ 743 magyar/ 620 német/ 58 román

2002-ben: 670 szerb/ 72 cigány/ 15 magyar

A település története, látnivalói: Első írásos említése 1355-ből való Gaj néven. A török időkben elpusztult település helyére 1811-ben katolikus németeket telepítettek, templomuk 1855-re épült fel. 1888-ban a településhez csatolták Malenitzfalvát, így szerb többségűvé vált. A németeket 1944 után elűzték, templomukat az 50-es években le is rombolták. A település lakossága az utóbbi évtizedekben jelentősen csökkent, a fiatalok elvándoroltak.

A település hajdanvolt díszje a 18. században épült **kastély** 1885-ben került Dániel Ernő báró birtokába, előtte a Malenicza családé volt. Malenicza János adományként kapta II. József császártól 1783-ban a birtokot, s vadászkastélyt építtetett rajta. Dániel Ernőt, a későbbi kereskedelmi minisztert 1889-ben meglátogatta otthonában Lauka Gusztáv költő, a becskerekai Torontál szerkesztője, aki ezt követően így írt lapjába nagygáji élményeiről:

„ritka, példányszerű, ősi, százados fáira és célszerű beosztására, valamint 18 holdnyi terjedelmére nézve, a nagygáji park okvetlenül egyike az ország legszebb parkjainak. Van benne többek között egy olyan terjedelmes lombosú, vastag törzsű és magas mogyorófa, amelyen alig van több hazánkban. Körisei pedig, Gingófája és Pavlovniája egy pozsonyi és egy főhercegi kertet kivéve sehol sem található. A kastély 18 szobája tiszta, ízléses berendezésekkel, a legfinomabb igényeket is kielégítheti. [...] Az U alakban épült kastély, keskeny, de elég világos és hűvös folyosóival, némileg zárdailag aposztrofálja ugyan az egész épületet, de egyszersmind csakis azon zárdákra emlékeztet, melyekben az eszes, az életbölcseletben és tudományokban otthonos Benczések, Domonkosok és Premonstrátiak éltek és élveztek.”

A második világháború idején elpusztult **kastély kertjének** délkeleti részén ma is látható az **egykori halastó** maradványa, valamint az eredeti növényzet egy része, köztük a fent említett, napjainkban **170 éves**, 22 méter magas **ginkófa**, két kb. 320 éves, 25-30 méter magas gesztenyeóriás, valamint több hasonló korú, felbecsülhetetlen értékű fa.

Ürményháza, hivatalos neve: Jermenovci

Lélekszám:

1910-ben: 1581 magyar/ 16 német/ 2 szerb

2002-ben: 714 magyar/ 113 szerb/ 64 szlovák

A település története, látnivalói: A mai Ürményháza és Zichyfalva közt terült el a középkorban Szentjános jobbágyfalva, amely a török betörés után pusztult el 1527 és 1557 között. A török kiűzése után láttak hozzá az elmozsarasodott terület feltöltéséhez és újratelepítéséhez. A Dél-Bánság betelepítésére Ürményi József temesvári kincstári jószágigazgató kapott megbízást. 1817-ben a Mária Terézia-csatorna (ma Duna–Tisza–Duna-csatorna) jobb partjára Majsáról, Apátfalváról és Rákospusztáról 62 római katolikus magyar családot telepített, akik **templomukat** 1834-ben szentelték fel Szent Anna tiszteletére. A második szervezett telepítés 1844-ben történt, ekkor főleg Szeged környékéről érkeztek az új lakosok, de jöttek távolabbról is, például Hevesről, Kálrról, Magyarhaláposról. 1848 szeptemberében szerb katonák porig égették a falut, a templom harangját pedig Szerbiába vitték. A történetek után a lakosság csak 1849 júniusában merészkedett vissza. 1854-re új falut építettek, amely az előzőnél délebbre helyezkedik el.

Az első világháború idejéből egy édesbús történet maradt meg a falu emlékezetében, amit Herczeg Ferenc is lejegyzett:

1915-ben a Szerbiában harcoló magyar katonák egy ottani templomban megtalálták Ürményháza 1848-ban elrabolt harangját, amit vissza is hoztak a falunak. A régi harang visszahozatalának idejére már össze volt állítva a hadi célra begyűjtendő és beolvasztandó harangok listája, ám a régi harang nem szerepelt rajta, mert létezéséről sem tudtak. Úgy esett, hogy mikor az új harangot szedték le a toronyból, már húzhatták is fel helyére a régit, ami éppen akkor érkezett; így aztán harangszóval búcsúztathatták a harctérre induló harangot.

A háború után, amikor Ürményháza is Szerbiához került, a szerbek „vissza”követelték az „ő régi” harangjukat. A harangot szerb kézre kerüléstől csak kőirata mentette meg, mely eldöntötte tette a kérdést,

hogy kié is volt eredetileg. A harangon ugyanis ez áll: „Ürményházi hívek, jöjjetek Istent dicsérni!”

Ürményháza jeles állomása a híres betyár, **Rózsa Sándor** élet-történetének, amelynek bánásági vonatkozásait mind az írott, mind a szójhagyomány megőrizte. A bánásági szállások, a tanyavilág és nádas jó terepet biztosítottak a menekülő betyároknak, akiknek egyik fő egérútja Kikindán, Nagybecskerekre keresztül le egészen a deliblati homokpusztáig húzódott.

1848-ban Rózsa Sándor is jelentkezett a hazát védelmezni. A Kossuthtól frissen bűnbocsánatot nyert betyárfejedelem 130 katonájával először Nagybecskerekre vonult be. Innen csapatával együtt gyorsan továbbküldték Damjanich seregébe Versecre. Kezdetben bevetésük sikeresnek bizonyult, de a fegyellemmel hadilábon álltak, ezért nemsokára fel kellett oszlatni a szabadcsapatot, és csak azok maradhattak a seregben, akik felöltötték a honvédegyenruhát.

1856-ban Rózsa Sándor egyik legkedveltebb búvóhelyén, Ürményházán zsandárok vették körül azt a házat, ahol a betyár tanyázott. Rózsa Sándor menekülés közben lelőtte a falu bíróját, de a fáma szerint ez volt az utolsó gyilkossága: rákövetkező évben rendőrkézre, majd börtönbe került.

Ürményházán működik a **Bánáti Magyar Iskolaalap**, mely a torontáli magyar szórványok oktatásügyi védelmét és fejlesztését tűzte ki céljává.

Versec, hivatalos neve: Vršac

Lélekszám:

1910-ben: 13.556 német/ 8602 szerb/ 3890 magyar/ 879 román/
127 szlovák

2002-ben: 28.372 szerb/ 1800 magyar/ 1734 román/ 848 jugoszláv

A település története: A Bánáság délnyugati részén, a Déli-Kárpátok legnyugatibb vonulata, a 641 m-es Verseci-hegység tövében fekszik Versec. Hegyvidéki arculatú, hegyaljai városképe, híres **szőlői** és kirándulóhelyei révén a sík Délvidék egyik fő idegenforgalmi pontja, különleges légáramlásai folytán pedig a szerbiai **vitorlázórepülés** egyik központja.

A város egykori magyar neve Érdsonlyó volt, amely 1227-ben jelenik meg a forrásokban. 1390-ben Érdsonlyó már Krassó vármegye egyik nagy mezővárosa volt, forgalmas közlekedési központ. A rigómezei csata után Zsigmond királyunk befogadta a menekülő Lazarevics István szerb fejedelmet, s a déli végek védelme fejében birtokokat is adományozott neki, valamint hűségskü ellenében utódára, Brankovics Györgyre is kiterjesztette a szerződés érvényét. Zsigmond a török fenyegetés miatt várak építtetésébe kezdett. Az egyik legidőtállóbb ilyen építmény a verseci Várhegyen 1427 óta álló – vélhetően római maradványokra épült – ún. **Zsigmond-torony**. Tetejébe csigalépcső vezet, de belső tere a turisták elől sajnos el van zárva.

A helybéli szerbek képzeletét is megmozgatták a romok: ők arról regélnek, hogy Brankovics György 9 éven át 900 kőművessel 9000 dukátért egy föld alatti alagutat építtetett a verseci és a Duna túlsópartján fekvő szendrői vár közt. A török már nagyon szorongatta Szendrőt, amikor a munkálatok befejeződtek. Ekkor a fejedelem elindíthatta kincsekkel megrakott szekereit a túlsó partra, majd az alagutat befalaztatta. Minthogy a szekerek azóta is járnak fel alá a befalazott folyosókon, még ma is hallani az őket húzó lovak patáinak csattogását, ha Versecnél a földre szorítjuk a fülünket.

Mátyás alatt Érdsonlyóról már mint híres borvidékről hallunk. Halála után azonban a török betörések mind gyakoribbá váltak, és újabb szerb betelepülők érkeztek. Ekkortájt kapta Érdsonlyó a hegycsúcs jelentésű Vršac elnevezést, s amiből a mai magyar Versec név származik. Versec 1552-ben került végleg a török birtokába, s a török világban a temesvári vilajethez tartozott, Erdély határán fekvő végvár volt.

A város címerében látható levágott török fej egy nevezetes lázadás emlékét őrzi: a várat uraló török aga 1594-ben párbajra hívta a lázadók vezérét, s a szerb Janko Halabura megölte őt. A felkelést a törökök végül leverték.

A törökkor után 1717-től a németek teremtettek polgári világot Versecen. Az első német telepések a Duna forrásvidékéről és a Rajna

vidékéről hajón jöttek Pancsováig. Hatszáz család érkezett, nagy részük Versecen állapodott meg. A németek eleinte a szerbektől lakott falu mellett alapítottak külön falut. A Temesi Bánság megszűntével 1779-ben csatolták Magyarországhoz, illetve tagozták vissza a vármegyrendszerbe ezt a déli vidéket, s ekkor a város határa Temes vármegye része lett.

A helyi magyar néphagyomány szerint Szent Cecilia, a város oltalmazója a Várhegy magasából gondoskodik a szőlősgazdákról. Ott lebeg a levegőben és fonalat húz Versec köré, hogy ne érje baj a várost. Ezért kímélte meg mindig a tűzvész, járvány, így az 1761-ben a környéket dúló pestis is.

1795-ben a két Versec egyesült, s a kettő együtt 1804-ben mezőváros, 1817-ben pedig szabad királyi város lett. A reformkorban – minthogy Dél-Magyarország egyik kereskedelmi központja volt – ipara és társadalmi élete erős fejlődésnek indult. 1784-ben épült a város első gyógyszertára, a „lépcsős” patika, 1797-ben létesült a **Városliget** (ez Magyarország első közparkjai közé tartozott!), 1847-ben megnyílt a **Concordia nagyvendéglő**. Az 1848-49-es szabadságharcban a város a dél-temesközi magyar erők egyik fő központja volt. A helyi német polgárság igényességére vall, hogy Versecen alapították a Délvidék második legrégebbi múzeumát 1882-ben, aminek utódja a mai **Városi Múzeum**. 1944 októberében Josip Broz Tito Versecen rendezte be főhadiszállását Itt tartózkodott a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács, valamint a Legfelső Parancsnokság tagjainak egy része is. Így aztán itt született október 17-én a határozat a katonai közigazgatás bevezetéséről Bácska, Bánság és Baranya területén, egyidejűleg Tito a teljes végrehajtó és bírósági hatalommal ezt a szervet ruházta fel. E határozatot követte a több tízezer német és a magyar áldozatot követelő, százezreket szülőföldjük elhagyására kényszerítő bosszúhadjárat.

Látnivalók: 1729-ben épült Versec legrégebbi ma is álló katolikus temploma, a **Szent Kereszt kápolna**, ami a 252 méter magas Kálvária- avagy Kápolna-hegyen áll. (A kápolna teraszáról kivételesen **szép kilátás** nyílik a városra!) A kápolna a mellette lévő szép kálváriával régi **búcsújáráshelye** a bánsági katolikus magyarságnak az al-dunai székelyeket is beleértve. Itt csak magyar nyelvű szentmise folyik. A többi nemzetiség közül tömegesen csak a cigányság van jelen. A búcsújárók különösen szeptember 13–14-én keresik fel a kápolnát,

bár Szent Kereszt feltalálása napjára, május 3-ára is esik egy kisebb búcsú. Versecet 1739-ben pestis pusztította, aminek elmúltával 1740-ben felépítették a **Szent Rókus kápolnát**, amely a temetőben áll.

A város első számú látnivalója a kéttornyú, neogótikus **Szent Gellért katolikus templom**, mely égbeszökő tornyaival a város legtöbb pontjáról rögtön magára vonja az ember figyelmét. A város egykori német polgárainak gazdagságát hirdeti, hogy **Schulek Frigyes**, a neogótika elsőszámú hazai mesterét kérték fel az impozáns templom megtervezésére. Az épülettel szemben lévő plébánián lehet megkérni, hogy mutassák meg a belülről is pazarul díszített, mégis mértéktartó, szép oltárokból, oltárképekben, körmeneti zászlókban és művészien festett üvegablakokban bővelkedő templomot.

Ha a templomot megnéztük, érdemes sétálnunk egyet a szép belvárosban is. Megnézhetjük a **görögkeleti püspöki palotát**, amely 1757-ben épült, és gazdag ikon-gyűjteménnyel rendelkezik, vagy az azzal szemben álló **Szent Miklós görögkeleti püspöki székesegyházat**, mely 1783–85 között készült el, de igazán szép épülete a városnak az 1860-ban épült, romantikus stílusú **városháza** is. Mindenképpen ajánlott felmenni a **Várhegyre** (majdnem a romokig visz az aszfaltos út), majd pedig meginni valahol egy pohár, a verseci szőlőhegyen termett bort!

Versecen született **Herczeg Ferenc** (Franz Herzog) (1863–1954) író, újságíró, az MTA tagja, a két világháború közötti „írófejedelem”. Német polgári családban, a polgármester fiaként nevelkedett, első írásait a helyi Délvidéki Nemzetőr című lapban publikálta. Több regénye témáját, mint például a *Hét svábét*, a *Pogányokét* és a *Gyurkovics fiúké*t a régió történetéből vette, számos egyéb művének szereplőiben is felismerhetők a mára letűnt úri Délvidék tipikus figurái. Az író **emléktáblával** is megjelölt piros-fehér színű **szülőháza** a Szent Gellért templom utcájában a templommal szembeni oldalon áll.

Versec szülötte **Sztójay Döme** (Dimitrije Sztojakovich) (1883–1946) altábornagy is, aki Magyarország 1944. március 19-i német megszállását követően hazánk miniszterelnöke volt. Jelentős katonai erőket küldött a frontra, hivatala idején deportálták a magyarországi zsidóságot. A háború után mint háborús főbűnöst kivégezték.

Versecről számos szép kirándulás is tehető a Verseci hegyekbe, a Deliblati pusztára, valamint a várostól 8 km-re fekvő, 15. századi alapítású **Mesity-kolostorba**, amelynek 1743-ban készült freskóira hívjuk fel a figyelmet.

Versectől a román határ felé találjuk Nagyszeredet.

Nagyszered, hivatalos neve: Veliko Središte

Lélekszám:

2002-ben: 1044 szerb/ 99 magyar/ 57 cseh

A település története, látnivalói: A Délvidéken itt található egyedül **cseh** református gyülekezet. Bár ma már csak apró szórványról van szó, minden vasárnap tartanak templomukban istentiszteletet.

Nagyszereden **két kastély** is található, mindkettőt a **Lazarovics-család tagjai építették**. A nagyobbik, a „**régi kastély**” az 1860-as években épült klasszicizáló stílusban, és tágas park veszi körül. Az épület 1896-ig volt a család birtokában, ezt követően többször tulajdonost cserélt, az államosítás után pedig iskola lett.

A kisebbik **kúria** építése a 20. század elejére datálható, a historizáló eklektika jegyében épült. Homlokzatdíszítése lépcsőzetes, sarkain sokszögű gótikus tornyocskák láthatóak. Ezt is park veszi körül, melyben a **Lazarovics-család kriptája** található. A II. világháború után ezt a kastélyt is államosították, jelenleg diszkó és ifjúsági otthon működik benne.

A Lazarovicsok a hagyomány szerint 1803-ban Szerbiából települtek a Bánságba, először Kevevárára. A nagy- majd a kisszeredi uradalmak megvásárlása után V. Ferdinánd 1841-ben nemesi rangra emelte a családalapító Golub Lazarovicsot „nagy- és kis-szredistyei” előnévvel. Fia, Vaszilije Temes vármegye első emberei közé tartozott, Temesvár főispánja lett.

Versectől nyugat felé további két települést érdemes felkeresnünk.

Temesvajkóc, hivatalos neve: Vlajkovac

Lélekszám:

1910-ben: 1048 román/ 287 szerb/ 31 német / 284 magyar/

2002-ben: 656 szerb/ 288 román/ 182 magyar

A település története, látnivalói: A faluban a főút mellett látható romjaiban is szép épület az egykori **Mocsonyi-**, illetve **Bissingen-kastély**. A tornyos, egyemeletes úrilakot Foeni Mocsonyi György építtette 1859-ben, majd házasság útján került Bissingen-Nippenburg Rezső gróf birtokába. A grófi család württembergi eredetű volt, tagjai a 19. század elején kerültek Magyarországra, s nemcsak Temesvajkócon,

de Mélykastélyon és Temespaúlison is voltak birtokaik. A vajkóci kastélyban több ezer kötetes könyvtár, valamint régi bútor- és porcelángyűjtemény is volt, kertje pedig különleges arborétumként volt ismert. A park növényeinek öntözését vizesárok biztosította, fölöt- te hidacsák álltak, és nem maradhatott el egy mesterséges tó sem, hogy a grófkisasszonyok csónakázhassanak. Az egykori arborétum fái közül még megtalálható néhány tölgy és az az Amerika mocsaras vidékén honos mocsártuja, amelyet még a gróf idejében ültettek. A kastélyt ma több család lakja. Bár állapota életveszélyes, felújítása sajnos még várat magára.

Bissingen gróf fúratott elsőként **artézi kutat** a környéken, mégpedig a kastélykertben, s a településen ma is több artézi kút található, amelyekbe 950 méter mélyről érkezik a kristálytisza víz.

Alibunár, hivatalos neve: Alibunar

Lélekszám:

1910-ben: 2717 román/ 1166 szerb/ 335 német/ 267 magyar

2002-ben: 2052 szerb/ 960 román/ 61 magyar

A település története, látnivalói: A hely Makszond néven 1385 óta szerepel a forrásokban, mai neve viszont a török *Ali Binar* (Ali kútja) szókapcsolatból ered. A falu határában a 18. században nagy kiterjedésű **mocsár** volt (az alibunári és illáncsai mocsarak), melyeket Mária Terézia uralkodása idején csapoltak le.

A település a magyar történelemben az 1848-49-es szabadságharcban játszott jelentős szerepet, ugyanis 1848. december 12-én a szerbek itteni táborát foglalta el, s ezzel élete egyik legszebb diadalát aratta **Damjanich János** honvéd tábornok. A magyar sereg Versecről kiindulva a Duna felé tört előre, s a szerbek által erősen tartott település éppen útjába esett. A 3. és 9. zászlóalj rohama, melyet maga Damjanich vezetett, visszavonulásra kényszerítette a szerbeket.

*Damjanich János (szerbesen Jovan Damjanić) (1804–1849) a magyar szabadságharc egyik legkiválóbb tábornoka volt, aki azzal büszkélkedhetett, hogy **minden csatáját megnyerte**. Szerb származása ellenére kiállt a magyar szabadság ügye mellett, és amikor a bánáti csatátérről elszólította a hadihelyzet az alábbiakkal búcsúzott a szerb felkelőktől: „Ti kutyák! Én elmegyek. De visszajövök. Ha ti azalatt meg mertek moccanni, kiirtalak benneteket a föld színéről, s hogy magva szakadjon a rácnak,*

utoljára magamat is föbe lövöm, mint az utolsó rácot.”

Mikor 1849. október 6-án Aradon a hóhér a nyakába akasztotta a kötelet, mérgesen förmedt rá: „Vigyázzon a szakállamra, arra mindig kényes voltam!” Akkor hangzott el legendás kijelentése, mikor utolsó előttiként a bitófa alá kísérték: „Azt gondoltam, én leszek az utolsó, mert a csatában mindig az első voltam.”

Versecről is elérhetjük Fehértemplomot, melyet az előző fejezetben már bemutatunk. Ha erre tartunk tovább, áthaladunk **Temesőr** (Straža) településen, amelyről tévesen hiszik sokan, hogy Damjanich János tábornok szülőfaluja – a tévedés egy félreolvasásból ered, ugyanis nem a 2. bánági határőrezred Sztrázsa falujában, hanem a 2. báni (horvátországi) határőrezred Straža településén született.

Karasjeszenőnél (Jasenovo) letérve a fehértemplomi útról kis kitérővel megtekinthetjük a régi **homokdűnék** pár megmaradt példányát **Temesváralja** (Dupljaja) település után pár kilométerrel. Temesváralja egyébként régész körökben **földváráról** ismert, ez a kettős sánccal körbekerített, ókori, de nem római építmény (e kettős sáncból eredhet szerb neve) valószínűleg a szemközi gerebenci várak ellensúlyozását szolgálta.

A Versec–Fehértemplom útról **Temesőr** (Straža) után balra térve, **Krassószombat** (Banatska Subotica) áthaladva a román határ mellett fekszik Udvarszállás.

Udvarszállás, hivatalos neve: Dobričevo

Lélekszám:

1910-ben:

2002-ben: 200 magyar/ 16 szerb

A település története, látnivalói: Ez a kis kétutcás szigetfalú, amely talán a **legfélreesőbb magyar falu** a Délvidéken, szerb, román és cseh lakosságú falvak szomszédságában található. A Karas folyó bal partján elterülő szántóföldeken 1833-ban kezdtek tanyákat építeni, ezekből alakult ki a falu. Az első telepeseek csongrádi magyarok voltak, később Csehországból is jött néhány család, majd Torontálból

szlovákok érkeztek, akik idővel elmagyarosodtak. Egy német család is volt a telepesek között, a környező birtok urának inasa és családja, ők egyenesen Németországból érkeztek. A betelepülők családonként egy hold háztelket és 8 hold szántót kaptak használatra robot fejében. 1848-ig a vidék gyors ütemben fejlődött, felépült a templom, az iskola, a kocsmá, valamint a sör- és spirituszgyár. Az 1848-as szabadságharc idején a lakosság kénytelen volt elmenekülni, de 1849 után nagy részük visszatért a faluba. Utódaik most is Udvarszálláson élnek, ezek a Csőke, Virág, Barna, Horváth, Kucsera, Vámos, Döme stb. családok. Az itt élő csehek leszármazottai a Halupka, Csáp, Kratofil és Lekoza családok.

A magyar állam 1896-ban, az ezeréves jubileum emlékére új iskolát építtetett a községben, ez az épület ma is áll.

A régi iskola épületéből lett a mai községháza. Udvarszállás 1918 után kapta a Dobričevo nevet. A 1970-es évektől kezdve egyre erősödik a faluból való elköltözés. *„Senki se akar földműves lenni, még kevésbé a lányok paraszthoz férjhez menni. Ha ez így folytatódik, akkor az ezredfordulóra teljesen kihalt a falu.”* – írta a falu krónikása, Horváth József 1982-ben. Szerencsére nem lett igaza. Ezt bizonyítja, hogy a közelmúltban felépülhetett Udvarszállás legnagyobb büszkesége az **új katolikus templom**.